

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЕКОЛОГІЇ**

«Затверджено»

на засіданні Приймальної комісії
НПУ імені М.П. Драгоманова
протокол № 4 від «13» травня 2022 р.
Голова Приймальної комісії
_____ В.П. Андрущенко

«Рекомендовано»

Вченою радою
факультету природничо-
географічної освіти та екології
протокол № 8 від «03» травня 2022р.
Голова Вченої ради
_____ Г.В. Турчинова

**Програма вступного фахового випробування
з географії**

для громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства,
при вступі на навчання для здобуття ступеня

«Магістр»

на базі здобутого ступеня

«Бакалавра»

на базі освітньо-кваліфікаційного рівня

«Спеціаліст»

галузь знань

01 Освіта/Педагогіка

спеціальність

014.07 Середня освіта (Географія)

освітня програма

014.07 Середня освіта (Географія)

Київ 2022

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ВСТУПНОГО ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ

Програма вступних екзаменів з географії для освітнього ступеня «магістр» на базі здобутого освітнього ступеня «бакалавр» та ОКР «спеціаліст» охоплює базову інформацію, яку дають основні сучасні географічні науки, зокрема фізико-географічні і суспільно-географічні, що разом становлять систему географічних наук.

На вступному екзамені з географії здійснюється перевірка відповідності набутого рівня з географічних знань державним стандартам з географії. За своїм змістом та методикою проведення цей екзамен повинен відрізнятися від курсових екзаменів з окремих предметів. Він, зокрема, має вищий ступінь узагальнення поставлених питань, більшу широту охоплюваних проблем у поєднанні з конкретними знаннями факторів наукового та практичного значення в межах вузівських програм з окремих географічних дисциплін.

На вступному екзамені абітурієнт повинен показати, перш за все, розуміння основних закономірностей, що розкриваються даною наукою та їх практичне значення. Водночас він має показати рівень знань, довести своє вміння орієнтуватись у фактичному матеріалі, результатах фундаментальних наукових досліджень, знати основні джерела і володіти методикою поповнення та оновлення цих знань. Програма зорієнтована на з'ясування науково-теоретичного і методичного рівня підготовки з географічних дисциплін протягом чотирьох років навчання.

У відповідності до змісту програми екзаменаційні білети включають питання з фізико-географічного та суспільно-географічного циклів системи географічних наук. В програму включені розділи відповідних дисциплін. Регіональні аспекти здебільшого розкриваються на прикладах України, Північної та Латинської Америки, Європи і Азії та Африки. Абітурієнт має також показати готовність до самостійної практичної діяльності, продемонструвати вміння мислити творчо і самостійно.

Складання вступних екзаменів в аудиторіях НПУ імені М.П. Драгоманова (офлайн) передбачає наступне:

- обов'язкове дотримання академічної доброчесності;
- оцінювання рівня знань абітурієнтів проводиться кожним членом комісії відповідно до розроблених критеріїв оцінювання знань абітурієнта на вступному фаховому випробуванні;
- загальний бал оцінювання рівня знань абітурієнта виводиться за результатами обговорення відповідей абітурієнтами членами комісії;
- бали (оцінки) вступного фахового випробування оголошуються абітурієнтам головою предметної комісії по закінченню іспиту.

В умовах дистанційного складання вступних екзаменів (онлайн) передбачено наступне:

- середовищем для проведення іспитів в дистанційному форматі є платформа google-meet;
- кожному абітурієнту та членам екзаменаційної комісії окремо за 24 години до екзамену надається посилання на зустріч, інформація про час проведення екзамену та алгоритм дій щодо правил проведення;
- абітурієнт повинен заздалегідь забезпечити технічну можливість доступу на екзамен з будь-якого гаджету, який має одночасно відео та аудіо спілкування,

використовуючи всі можливі засоби (дротовий та мобільний інтернет), а якість відео зображення повинно надавати екзаменатору можливість ідентифікувати абітурієнта, а якість аудіозв'язку – чіткий звук в зворотному напрямку (запитання – відповіді на запитання);

- обов'язковою умовою є увімкнена камера під час підготовки та під час відповіді. Під час екзамену абітурієнт повинен знаходитися в положенні сидячи за столом, в межах поля зору камери, дивитися в напрямку відеокамери;
- при виникненні технічних проблем, які унеможливають адекватне спілкування, або розрив зв'язку під час відеоконференції, при поновленні зв'язку абітурієнту задається інше запитання або надається інший білет;
- співбесіда з кожним абітурієнтом проводиться згідно питань білету, одночасно усіма екзаменаторами;
- обрання номеру білета абітурієнта виконується екзаменатором в випадковому режимі за допомогою Random Number Service;
- під час екзамену в онлайн режимі одночасно може перебувати не більше 5 абітурієнтів;
- ідентифікація студента проводиться на підставі документа, який засвідчує особу (паспорт, id-картка тощо);
- обов'язкове дотримання академічної доброчесності. Під час екзамену не припускається використання ніяких джерел інформації, в тому числі навушників, комп'ютерів та смартфонів (крім тих, що забезпечують зв'язок з екзаменатором), інших пристроїв, паперових та інших джерел для усіх учасників процесу;
- якщо екзаменаторами під час проведення іспиту виявлена участь третьої особи з реєстрацією на відео, іспит призупиняється;
- оцінювання рівня знань абітурієнтів проводиться кожним членом комісії відповідно до розроблених критеріїв оцінювання знань абітурієнта на вступному фаховому випробуванні;
- загальний бал оцінювання рівня знань абітурієнта виводиться за результатами обговорення відповідей абітурієнтами членами комісії;
- бали (оцінки) вступного фахового випробування оголошуються абітурієнтам головою предметної комісії по закінченню іспиту.

2. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ АБІТУРІЄНТА НА ВСТУПНОМУ ФАХОВОМУ ВИПРОБУВАННІ

За шкалою університету	Визначення	Характеристика відповідей абітурієнта	
		На питання теоретичного змісту	На питання практичного змісту
0-99 бали	Низький	Абітурієнт не усвідомлює змісту питань білету, не має уявлень про загальні фізико-географічні закономірності та основи теорії економічної і соціальної географії. Демонструє відсутність знань про конкретні фізико-географічні та економіко-географічні об'єкти та не орієнтується на карті.	Обсяг висвітлених питань менше 50%. У абітурієнта відсутня історично-просторова уява, необхідна для висвітлення питань.
100-139 балів	Задовільний	Відповіді на питання білету носять фрагментарний характер. Абітурієнт має лише загальні уявлення про географічні об'єкти, процеси і явища. Неспроможний обґрунтувати взаємозв'язки і взаємозалежності природи і людини в межах конкретної території. Допускає грубі помилки при відповіді на поставлені питання і при роботі з картою.	Обсяг висвітлених питань у межах 50-70%. Абітурієнт виявляє знання і розуміння основних географічних положень, відтворює навчальний матеріал з незначними порушеннями послідовності характеристик географічних об'єктів та явищ.
140-169 балів	Достатній	У відповідях на питання білету допускається деякі неточності або незначні помилки. Абітурієнт демонструє розуміння географічного матеріалу, спроможний розкрити загальні закономірності географічної оболонки, розвитку економіки світу в цілому та окремих країн. При роботі з картою допускає окремі неточності.	Абітурієнт на достатньому рівні здатен застосовувати професійні знання та уміння щодо пояснень фізико-географічних та економіко-географічних процесів і явищ, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Має достатні географічні знання для вирішення нескладних завдань. Користується науковою термінологією, аргументує свої твердження та висновки. Вільно володіє картографічним матеріалом.
170-200 балів	Високий	Абітурієнт дає повну і розгорнуту відповідь на питання білету. Його відповіді свідчать про розуміння матеріалу, вміє аналізувати закономірності, принципи, фактори розвитку господарства. Відповідь характеризується логікою, послідовністю викладу матеріалу. Абітурієнт демонструє знання географічної карти.	Абітурієнт на високому рівні здатний застосувати професійні знання та вміння. Абітурієнт володіє ґрунтовними географічними знаннями, висловлює та аргументує власне ставлення до різних поглядів на об'єкт вивчення; самостійно аналізує природні та суспільні явища, робить відповідні висновки і узагальнення; здатний розв'язувати проблемні завдання.

Якщо абітурієнт під час вступного випробування з конкурсного предмету набрав від 0-99 балів, то дана кількість балів вважається не достатньою для допуску в участі у конкурсному відборі до НПУ імені М. П. Драгоманова.

Оцінювання рівня знань абітурієнтів проводиться кожним із членів предметної комісії окремо, відповідно до критеріїв оцінювання. Загальний бал оцінювання рівня знань абітурієнта виводиться за результатами обговорення членами комісії особистих оцінок відповідей абітурієнтів. Бали (оцінки) вступного фахового випробування виголошуються головою предметної комісії усім абітурієнтам, хто брав участь у випробуванні після закінчення іспиту.

3. ЗМІСТ ПРОГРАМИ ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ

3.1 ЗАГАЛЬНЕ ЗЕМЛЕЗНАВСТВО

Історія і методологія сучасного землезнавства. Земля і Всесвіт.

Географія як система наук. Специфіка наукових географічних знань. Місце географії в системі наук про Землю.

Історія формування уявлень про Землю і Всесвіт. Географія епохи Великих географічних відкриттів та досліджень. Перші науково-дослідні експедиції та початок диференціації географії. Передумови Великих Географічних відкриттів і досліджень, їх значення. Проблеми і гіпотези, що сформувались у цей період. Географія Вареніуса. Експедиції у XVII – XVIII століттях. Кругосвітні плавання Джеймса Кука. Дослідження материків. Відкриття Антарктиди. Наукові дослідження в Світовому океані.

Спадщина видатних європейських землезнавців. Внесок українських географів в розвиток географічної науки. Космогонія та землезнавство І. Канта. Фізичний світопис О. Гумбольдта. К.Ріттер – основоположник порівняльного землезнавства. Значення робіт А.Гетнера і Е.Реклю для розвитку географії. Географічні праці Дж.Марша і М.Ф.Морі. Становлення географічної науки в Україні.

Землезнавство найновішого часу. Природнича географія С.Л. Рудницького. Географічне краєзнавство П.А. Тутковського. Дослідження Арктики і Антарктики. Сучасні наукові досягнення у Світовому океані. Сучасні напрями географічних досліджень в Україні. Основні поняття сучасного землезнавства.

Методологія сучасного землезнавства. Поняття про методологію науки. Джерела інформації в землезнавстві. Парадигми землезнавства (хорологічна, систематична, системна, модельна, екологічна). Методологічні принципи землезнавства. Принцип загального взаємозв'язку і взаємообумовленості. Комплексний географічний підхід і геосистемна концепція. Уніформізм. Емерджентність. Засоби обробки отриманих фактів. Засоби подання інформації в землезнавстві.

Земля у Всесвіті. Поняття про Всесвіт, його склад і будова. Загальна характеристика Всесвіту. Походження Всесвіту. Зорі, їх походження. Зоряні системи і сузір'я. Галактики. Метагалактика. Наша Галактика. Сонячна система та її будова. Закони руху планет. Закон всесвітнього тяжіння Ньютона. Сонце, його склад і будова. Сонячна атмосфера. Сонячне випромінювання. Сонячний вітер. Планети Сонячної системи. Астероїди, комети, метеорити. Місяць – природний супутник Землі, його розміри, період обертання навколо Землі і своєї осі. Місячні фази. Поверхня Місяця. Дослідження Місяця.

Основні фізичні властивості Землі як планети. Система Земля-Місяць – подвійна планета. Еволюція поглядів на форму Землі: диск, куля, еліпсоїд, геоїд. Форма, розміри та будова Землі. Розміри елементів земного еліпсоїда. Географічне значення форми і розмірів Землі. Гравітаційне й магнітне поле Землі. Значення геомагнітного поля для географічної оболонки. Осьове обертання Землі: докази і наслідки. Сила Коріоліса і її значення для процесів, що відбуваються в географічній оболонці. Земні припливи й відпливи, їх вплив на швидкість обертання Землі. Доба – основна одиниця часу. Час місцевий, поясний, всесвітній, декретний. Добова ритміка в природі. Орбітальний рух Землі: докази і наслідки. Тропіки й полярні кола. Рік друга одиниця часу. Календар – система літочислення.

Географічна оболонка.

Географічна оболонка як особливе утворення. Будова географічної оболонки. Походження і розвиток географічної оболонки. Головні компоненти, межі та структура географічної оболонки. Основні етапи розвитку вчення про географічну оболонку. Основні властивості географічної оболонки: ярусність, взаємопроникнення компонентів, територіальна диференціація. Основні закономірності географічної оболонки: цілісності, кругообіг речовини й енергії, їх значення для розвитку природи. Ритмічні явища в географічній оболонці (закон ритміки). Складові географічної оболонки.

Динаміка географічної оболонки. Кругообіг речовини та енергії в географічній оболонці. Основні типи руху геосистем. Джерела енергії географічної оболонки. Розподіл сонячної енергії в ГО. Радіаційний і тепловий баланси. Розподіл температури біля земної поверхні. Атмосферний тиск і баричне поле. Динаміка атмосфери. Географічні теплові машини. Комірка термічної циркуляції. Загальна циркуляція атмосфери поблизу землі й на висотах. Океанічна циркуляція. Кругообіг речовини та енергії в географічній оболонці. Кругообіг води. Кругообіг вуглецю, азоту, фосфору, води, біогенних елементів. Потік енергії в біосфері. Біогеохімічний кругообіг. Перенесення мінеральної речовини. Види міграції. Геохімічні цикли міграції хімічних елементів та їх сполук.

Організація географічної оболонки. Основні чинники диференціації географічної оболонки: кліматичний чинник, стік, гірські породи, рельєф, неотектоніка. Вертикальна ярусність географічної оболонки. Полярна асиметрія. Зональність географічної оболонки. Компонентна зональність. Риси зональності в літогенезі. Кліматичні зони Землі. Зональність гідрологічних процесів. Геохімічна зональність. Зональність ґрунтоутворення, типів рослинності. Широтна зональність. Періодичний закон географічної зональності. Спектри висотної поясності. Парадинамічна зональність. Локальна диференціація природної зональності. Азональність та інтразональність. Зонально – азональні ознаки Світового океану. Контактні зони й бар'єри. Фізико-географічне районування.

Глобальний характер ландшафтної сфери Землі та її основні варіанти. Поняття про ландшафтну сферу і ландшафтні комплекси. Варіанти ландшафтної сфери: наземний, льодовиковий, земноводний, водний, донний. Коротка характеристика ландшафтних зон земної кулі. Ландшафтні зони північного холодного поясу, південного холодного поясу, помірних поясів, жаркого поясу.

Антропосфера: сучасний етап розвитку географічної оболонки. Поняття про антропосферу. Співвідношення антропосфери та географічної оболонки. Закони розвитку суспільства і середовища. Середовище – умова існування суспільства. Способи подолання суперечностей людини й природи. Періодизація взаємин людини і природи. Вплив людини на географічне середовище. Проблеми природних ресурсів, довкілля, енергетична проблема, продовольча проблема. Проблеми народонаселення. Природні умови і природні ресурси. Суть проблеми раціонального природокористування. Типологія екологічних криз.

Сучасна екологічна ситуація. Оптимізація природокористування. Ознаки глобальної екологічної кризи. Деградація ґрунтів. Спустелювання та посуха. Виробництво шкідливих відходів. Забруднення довкілля, атмосфери, континентальних та океанічних вод, ґрунтів. Глобальні зміни географічної оболонки. Реакція Світового океану на кліматичні зміни. Напрями оптимізації природокористування з метою збереження ландшафтного і біорізноманіття.

3.2 ГЕОЛОГІЯ

Геологічні знання в житті і діяльності людини. Поняття про мінеральні багатства надр і їх значення в розвитку людства. Мінеральні багатства і рівень життя держав. Наукове значення геології в розумінні катастрофічних явищ природи (землетрусів, діяльності вулканів, зсувних явищ). Джерела наукових знань і практичних навиків: підручники, словники, атласи, карти, довідники, науково-пізнавальна література, методичні розробки, колекції мінералів і гірських порід, екскурсії в музеї, зустрічі з фахівцями, геологічні походи.

Визначення геології як науки. Геологічні дисципліни: динамічна геологія, історична геологія, мінералогія, петрографія, геохімія, геотектоніка, геофізика, палеонтологія, стратиграфія, гідрологія, інженерна геологія. Підрозділи геологічних дисциплін: вулканологія, сейсмологія, нафтова геологія, регіональна геологія.

Основні дані про Землю, методи вивчення і її речовинний склад

Розвиток уявлень про будову Землі. З історії розвитку науки: первинне нагромадження геологічних знань і перші уявлення про будову Землі. Вклад геологів

України у вивчення будови земної кори і відкриття родовищ корисних копалин на території своєї держави.

Сучасні уявлення про будову Землі (за даними геофізики і геохімії). Поняття "земна кора" і "літосфера". Характеристика осадочного, "гранітного" і "базальтового" шарів земної кори. Континентальна і океанічна кора. Температура і щільність надр Землі. Уявлення про диференціацію речовини в мантії і її хімічний склад. Гіпотези про утворення земної кори. Суть геофізичних методів вивчення будови земної кори: глибинного сейсмічного зондування, гравіметричного, геомагнітного. Космогеологічні методи. Глибоке і надглибинне буріння свердловин. Буріння дна морів і океанів. Польові маршрутні дослідження. Геологічні наукові і виробничі організації України.

Речовинний склад земної кори. Хімічні елементи у земній корі. (кларки) Поняття про мінерали і гірські породи. Різноманітність, кількість і поширення мінералів у природі. Рудні, нерудні, породоутворюючі і акцесорні мінерали. Кристалічний і аморфний стан мінеральної речовини. Властивість кристалів. Симетрія і форми кристалів. Мінеральні агрегати. Фізичні властивості мінералів. Походження і їх класифікація. Назви мінералів. Основні відомості про мінеральний склад, структуру і текстуру магматичних, осадочних і метаморфічних порід.

Характеристика найголовніших породоутворюючих і рудних мінералів. Коротка характеристика найбільш поширених мінералів класів: самородних елементів, сірчаних і галогідних сполук, сульфатів, оксидів і гідроксидів, карбонатів, фосфатів, силікатів і органічних сполук. Методи і прийоми визначення мінералів. Короткі відомості про магматичні, осадочні і метаморфічні породи. Поняття про родовища корисних копалин, час і місце їх утворення. Проблеми раціонального використання та охорони мінеральних ресурсів.

Динамічна геологія. Ендогенні процеси. Магматизм.

Поняття про інтрузивний і ефузивний магматизм. Хімічний склад магми. Класифікація магматичних порід за складом і їх основні характеристики. Особливості інтрузивних і ефузивних порід. Форми інтрузивних тіл (батоліти, штоки, лаколіти, лополіти, факоліти, неки, дайки, сіли, хоноліти, жили). Викристалізація мінералів при застиганні магми. Пегматитовий, пневматолітовий, контактено-метаморфічний і гідротермальний способи утворення мінералів. Ефузивний магматизм (вулканізм). Походження назви "вулкан". Форми вулканів центрального і тріщинного типу. Характер виверження вулканів. Екологічні наслідки діяльності вулканів. Підводний вулканізм. Поствулканічні явища в кратері: фумароли, сольфатарі, мофети, грязевий вулканізм. Гейзери і принцип їх дії. Географічне поширення вулканів. Проблеми прогнозування діяльності вулканів.

Рухи земної кори і їх наслідки.

Поняття про рухомі і стійкі ділянки, коливальні і дислокаційні рухи земної кори. Причини тектонічних рухів. Давні, новітні і сучасні коливальні рухи земної кори і їх ознаки. Поняття про шари осадочних порід. Елементи шару: покрівля, підошва, товщина, виклинювання, пережим шарів. Простягання, напрямок і кути падіння шарів.

Складчасті дислокації: антиклінальні і синклінальні групи складок. Елементи складок: крила, замок, ядро та ін. Різновиди складок. Системи складок.

Розривні порушення. Поняття про розломи, тріщини і розриви в земній корі. Форми переміщених ділянок земної кори: скид, підкид, грабен, горст, здвиг, надвиг, шар'яж.

Землетруси і їх зв'язок з глибинними розломами. Осередок, гіпоцентр і епіцентр землетрусу. Сила землетрусів за різними шкалами (MSK – 64, Ріхтера, Меркаллі). Землетруси на дні моря і виникнення цунамі. Сейсмічно активні області на материках. Причини співпадання районів активної сейсмічності і вулканізму. Сейсмічні області на території України. Прогноз землетрусів.

Метаморфізм.

Поняття про метаморфізм гірських порід. Види метаморфізму (контактний, динамічний, регіональний). Ультраметаморфізм. Рудні і нерудні мінерали метаморфічного походження. Основні характеристики метаморфічних порід.

Екзогенні геологічні процеси.

Вивітрювання гірських порід. Руйнування порід під впливом температури, хімічних і біологічних процесів. Залежність швидкості руйнування порід від мінерального складу і тривалості руйнівних факторів. Формування кори вивітрювання і корисних копалин в ній.

Геологічна діяльність вітру. Видування порід зі скель (дефляція) і обточування міцних порід (коразія). Перенесення і відкладання пилюватих і піщаних порід вітром і утворення акумулятивних форм.

Геологічна діяльність тимчасових і постійних водотоків. Площинний змив і утворення делювію. Причини виникнення сельових потоків, явища соліфлюкції. Види ерозії. Утворення ярів і боротьба з ними. Пролювіальні відклади. Ерозійна діяльність річок. Базис ерозії і профіль рівноваги річки. Утворення алювіальних відкладів. Поперечний вигляд (профіль) річкових долин. Механізм утворення надзаплавних терас. Поняття про розсіпні родовища корисних копалин в долинах річок.

Геологічні процеси в озерах, лиманах, лагунах, болотах. Визначення і утворення цих об'єктів природи. Нагромадження осадків в озерах, лиманах, лагунах, болотах і утворення в них родовищ корисних копалин.

Геологічна діяльність льодовиків. Типи льодовиків і їх утворення. Рух льодовиків. Руйнування, перенесення і відкладання порід льодовиками. Види морени у гірських і материкових льодовиків. Водно-льодовикові відклади. Давні льодовики і сліди їх геологічної діяльності. Наслідки діяльності Дніпровського льодовика на Україні.

Підземні води і їх геологічна діяльність. Походження підземних вод. Водопроникність і вологоємність гірських порід. Глибини залягання підземних вод. Рух, режим, баланс підземних вод та їх хімічний склад. Мінеральні води. Розчинність гірських порід. Карстові процеси і форми рельєфу поверхневого і підземного карсту. Карстові області України. Утворення зсувів і боротьба з ними. Охорона підземних вод.

Геологічна діяльність моря. Фізико-хімічна, гідродинамічна і біологічна характеристика вод океанів і морів та їх значення в геологічних процесах. Руйнівна робота моря у береговій зоні. Боротьба з розмивом берегів Чорного і Азовського морів у межах України. Акумулятивна робота моря в межах хвильової діяльності. Стадії перетворення морських осадків у породи. Загальна характеристика порід морського походження. Корисні копалини у відкладах моря. Екологічні проблеми у зв'язку з добуванням корисних копалин з дна Чорного і Азовського морів.

Історична геологія з елементами палеонтології. Поняття про фації і формації.

Предмет і завдання палеонтології. Взаємозв'язок організмів з навколишнім середовищем і між собою. Розподіл організмів у Світовому океані і на материках. Збереженість залишків організмів у викопному стані. Найголовніші типи викопних тварин і рослин. Стратиграфічне і породоутворююче значення найпростіших, губок, археоціатів, гідроїдних і коралових поліпів, плечоногих, молюсків, членистоногих, головоногих, голкошкірих, напівхордових. Стратиграфічне і палеогеографічне значення типу хордових. Еволюція органічного світу на протязі геологічної історії Землі.

Фації, формації і відтворення фізико-географічних умов минулого. Зміст і об'єм поняття "фація" в геології.

Методи вивчення давніх берегових ліній, виявлення глибини, солоності, температурного режиму давніх морських водойм.

Методи вивчення давньої суші: аналіз поширення типів кори вивітрювання, розшифровка давнього клімату, реконструкція тектонічних процесів. Типи формацій і їх значення для реконструкції історії розвитку земної кори.

Етапи геологічної історії Землі.

Поняття про до геологічну та геологічну історію Землі. Формування первинної земної кори. Поняття “Архейська ера”. Місячна стадія раннього архею (катархею). Виникнення атмосфери та гідросфери. Нуклеарна стадія раннього архею.

Кріптозойський (пізньоархейсько-протерозойський) етап. Основи стратиграфії та співставлення докембрійських товщ (Український та Балтійський щити). Головні ознаки архею та протерозою. Поширення виходів докембрійських порід на земній кулі. Зародження життя на Землі. Особливості осадконагромадження і тектонічних рухів у докембрії. Корисні копалини.

Ранньопалеозойський етап. Історія виділення періодів раннього палеозою, поширення та виходи на земній кулі та в межах України. Розвиток геотектонічних структур на протязі каледонського геотектонічного етапу.

Північно-Атлантичний материк та материк Ангаріда Північної півкулі. Палеогеографія і особливості формування цих материків з позиції нової глобальної тектоніки. Магматизм раннього палеозою і формування родовищ корисних копалин.

Особливості осадконагромадження, еволюція ландшафтів, фауни та флори в ранньому палеозої. Корисні копалини осадочного походження.

Пізньопалеозойський етап. Історія виділення періодів пізнього палеозою, поширення порід на земній кулі та в Україні, вихід на поверхню. Розвиток геотектонічних структур на протязі герцинського геотектонічного етапу. Палеогеографія.

Материки Лавразія та Гондвана. Гіпотетичний материк Пангея. Магматизм пізнього палеозою і формування родовищ корисних копалин.

Особливості осадконагромадження, еволюція ландшафтів, фауни та флори в пізньому палеозої. Корисні копалини осадочного походження, епохи вугле- та нафтонагромадження в пізньому палеозої.

Мезозойський етап. Історія виділення періодів мезозойської ери. Мезозойські породи на материках та в межах України.

Розвиток геотектонічних структур на протязі кіммерійського геотектонічного етапу. Розкол гіпотетичного материка Пангеї і утворення Тетису. Розкол Лавразії та Гондвани, утворення Атлантичного та Індійського океанів. Особливості магматизму мезозойської ери, металогенічні пояси мезозою. Еволюція ландшафтів, фауни та флори мезозою. Корисні копалини осадочного походження.

Кайнозойський етап. Історія виділення періодів кайнозойської ери. Розвиток кайнозойських порід на території Євразії і їх особливості на території України. Проблема нижньої межі та поділу антропогенового періоду.

Розвиток геотектонічних структур, що сформувались протягом альпійського горотворення. Формування основних рис сучасного рельєфу.

Еволюція ландшафтів, чергування льодовиків і міжльодовикових епох. Фауна і флора кайнозойського віку. Корисні копалини кайнозою.

3.3 ГЕОМОРФОЛОГІЯ

Загальні відомості про рельєф. Загальні відомості про рельєф.

Поняття про рельєф. Форми та елементи форм рельєфу: плоскі поверхні, схили, вододіл, тальвег, гребень, сідловина, бровка і підшва схилу. Класифікація форм рельєфу за морфографічними ознаками (морфографія рельєфу): прості і складні, додатні (опуклі) і від’ємні (ввігнуті), замкнені і незамкнені. Класифікація форм рельєфу за морфометричними ознаками або за масштабом (морфометрія рельєфу): планетарні форми, мегаформи, макроформи, мезоформи, мікроформи, наноформи. Класифікація форм рельєфу за генетичними ознаками або за генезисом: ендегенні (тектогенні, вулканогенні, сейсмогенні) і екзогенні (флювіальні, гляціальні, криогенні, карстові, еолові тощо). Масштабно-генетична класифікація рельєфу за І.П.Герасимовим і Ю.А.Мещеряковим: геотектура,

морфоструктура, морфоскульптура. Вік рельєфу (абсолютний, відносний) та методи його визначення.

Методи геоморфологічних досліджень. Методи геоморфологічних досліджень: польові (візуальні, інструментальні), стаціонарні, камеральні.

Геоморфологічне картографування. Геоморфологічне картографування. Класифікація геоморфологічних карт: за масштабом (великомасштабні, середньомасштабні, дрібномасштабні); за призначенням (загальні, галузеві); за прийомом дослідження (аналітичні, синтетичні, комплексні). Принципи і методи складання, засоби зображення і можливості використання геоморфологічних карт.

Рельєфоутворюючі процеси. Поняття про активні (внутрішня енергія Землі і зовнішня енергія Космосу) і пасивні (склад і будова земної кори, давні і сучасні кліматичні умови) чинники рельєфоутворення. Ендогенні процеси рельєфоутворення: рухи земної кори, магматизм, землетруси. Тектонічні рухи земної кори (вертикальні, або радіальні, і горизонтальні, або тангенціальні). Коливальні або епейрогенічні вертикальні тектонічні рухи та їх рельєфоутворююча роль. Орогенічні (складчасті і розривні) вертикальні тектонічні рухи та їх рельєфоутворююча роль. Складчасті порушення (плікативні дислокації), їх типи (антикліналь, синкліналь, антиклінорій, синклінорій, мегаантиклінорій) і рельєфоутворююча роль. Прямий та зворотній (інверсійний) рельєф. Розривні порушення (диз'юнктивні дислокації), їх типи (розлом, скид, надвиг, горст, грабен, рифт) і рельєфоутворююча роль. Горизонтальні тектонічні рухи (субдукція, обдукція, спрединг) та їх рельєфоутворююча роль. Класифікацію рухів земної кори за часом: давні (донеогенові), новітні або неотектонічні (неоген-четвертинні) і сучасні. Вплив неотектонічних рухів на формування рельєфу. Магматизм та його рельєфоутворююча роль. Інтрузивний магматизм: основні типи інтрузивних тіл і форми рельєфу, які вони утворюють (батоліт, шток, лаколіт, дайка, сілли, трапи). Ефузивний (вулканічний) магматизм і основні форми вулканічного рельєфу: лавові покриви (трапи, "мостові гігантів"), вулкани (щитоподібний, куполоподібний, конусоподібний, лійкоподібний). Поствулканічні (фумароли, гейзери, термальні джерела, "гарячі" грязьові вулкани) і псевдовулканічні ("холодні" грязьові вулкани) явища. Землетруси (тектонічні, вулканічні, метеоритні, антропогенні) та їх рельєфоутворююча роль. Екзогенні процеси рельєфоутворення: вивітрювання, діяльність тимчасових поверхневих текучих вод (делювіальний або площинний змив), діяльність постійних поверхневих текучих вод (ерозія або глибинний розмив), діяльність хвиль морів, озер і водосховищ (абразія), діяльність вітру (дефляція, коразія, акумуляція), діяльність покривного і гірського зледеніння (екзарація, акумуляція), господарська діяльність людини та ін. Умови рельєфоутворення. Поняття про умови рельєфоутворення.

Ендогенні процеси і рельєф.

Рівнинний рельєф материків. Поняття про рівнини. Класифікація рівнин за висотою: від'ємні, низовини, височини, плато, кряж, нагірна рівнина. Класифікація рівнин за генезисом: денудаційні, акумулятивні. Поділ денудаційних рівнин за тектонічною будовою: пластові, цокольні. Поняття про пенеплен, пенепленізація, педимент, педиплен, педипленізація. Генетичні типи акумулятивних рівнин: морські, озерні, алювіальні, зандрові, моренні, лесові тощо.

Гірський рельєф материків. Поняття про гори. Класифікація гір за висотою: низькі, середньовисокі і високі. Класифікація гір за розмірами і складністю будови: гірські пояси, гірські системи, гірські країни, гірські хребти, гірські масиви, нагір'я, плоскогір'я. Типи горизонтального розчленування гір: радіальне (променеве) розчленування; перисте (поперечне) розчленування; гратчасте розчленування; віялоподібне розчленування; кулісне розчленування. Класифікація гір за генезисом (тектонічні, вулканічні і ерозійні або останцеві) і тектонічною (складчасті, брилово-складчасті, складчасто-брилові, брилові) будовою. Класифікація гір за віком (давні, молоді, омолоджені або відроджені). Поняття про первинні і вторинні орогени, епігеосинклінальні та епіплатформенні гори. Міжгірні улоговини і передгірні нахилені рівнини.

Рельєф дна Світового океану. Мегарельєф підводних окраїн материків та його складові частини: шельф, материковий схил, материкове підніжжя. Мегарельєф перехідних зон та його складові частини: улоговини окраїнних морів, острівні дуги, глибоководні жолоби. Мегарельєф ложа океану та його складові частини: глибоководні улоговини, підводні хребти і височини, абісальні горби, абісальні рівнини, гайоти. Мегарельєф серединно-океанічних хребтів та його складові частини: валоподібні підводні хребти, рифти, трансформні розломи.

Екзогенні процеси і рельєф.

Вивітрювання і рельєф. Поняття про вивітрювання. Фізичне вивітрювання, його типи (температурне, морозне, сольове) і особливості географічного поширення. Хімічне вивітрювання, його форми (розчинення, гідратація, оксидація, гідроліз та ін.) і особливості географічного поширення. Біологічне вивітрювання і особливості його поширення. Кора вивітрювання або елювій. Типи кори вивітрювання (уламкова, гідрослюдиста, монтморілонітова, каолінова, латеритна) та її зональний розподіл по території земної кулі.

Флювіальний рельєф. Флювіальні процеси і рельєф. Флювіальний рельєф, утворений площинним зливом. Типи відкладів, утворених площинним зливом (делювій). Флювіальний рельєф, утворений тимчасовими водними потоками. Ерозійні форми флювіального рельєфу (борозна, вимоїна, яр, балка, лощина), їх морфологічні і морфометричні ознаки. Поп'ятна або регресивна ерозія. Місцевий базис ерозії. Аридно-ерозійні форми рельєфу. Акумулятивні форми флювіального рельєфу (конус виносу). Типи відкладів, утворених глибинним розливом (пролювій). Флювіальний рельєф, утворений постійними водними потоками. Річкова долина та її складові частини: русло, заплава, тераси, корінні схили. Морфологічні елементи русла: перекати, плеси, прибічники. Заплави, їх складові частини (прируслова, центральна, притерасна), поділ за гіпсометричним рівнем (низькі, високі), формою поверхні (плоскі, сегментно-гривисті, паралельно-гривисті, обваловані) і геологічною будовою (аккумулятивні, цокольні). Надзаплавні тераси, чинники їх утворення (зміна кліматичних умов, зміна положення базису ерозії, тектонічне підймання території), поділ за віком і висотою (перша, друга, третя тощо), геологічною будовою (аккумулятивні, цокольні, ерозійні). Рельєф гирлових частин річок: дельта, лиман, естуарій. Морфологічні (тіщини, ущелини, каньйони, ящикоподібні долини, коритоподібні долини) і тектонічні (антиклінальний, синклінальний, моноклінальних, скидовий, грабен) типи річкових долин. Асиметрія річкових долин. Типи ерозійно-денудаційного рельєфу: долинно-балковий, яружно-балковий, острівних височин, бедленд, куестовий. Протиерозійні заходи.

Гляціально-нівальний рельєф. Гляціальні процеси і рельєф: гірське і материкове (покривне) зледеніння. Екзараційні форми гляціального рельєфу (форми виорювання): трого, рігелі, баранячі лоби, кучеряві скелі, кари, цирки, карлінги. Акумулятивні форми гляціального рельєфу: моренні рівнини, друмлини, берегові або бокові морени, кінцеві морени, внутрішні морени, донні морени. Рельєф перигляціальної зони: зандрові рівнини, ози, ками, стокові долини, давньооеолові дюни.

Кріогенний рельєф. Кріогенні процеси (термокарст, пучення, соліфлюкція) і рельєф. Термокарст і термокарстові форми кріогенного рельєфу: блюдцеподібні западини, лійки, аласи. Форми пучення кріогенного рельєфу: булгуняхи, горби випинання, полігональні поверхні, байджарахи. Соліфлюкція і соліфлюкційні форми кріогенного рельєфу: тераси, вали, потоки. Особливості господарської діяльності в умовах багаторічної мерзлоти.

Карстовий і суфозійно-просадочний рельєф. Поняття про карст і карстові форми рельєфу. Сутність фізичних і хімічних процесів карстоутворення. Чинники утворення і розвитку карстових форм рельєфу. Вертикальна будова карстових масивів. Основні типи карсту: голий, покритий, реліктовий. Основні види карсту: карбонатний, сульфатний, соляний. Основні поверхневі і підземні форми карстового рельєфу: блюдцеподібні западини, конусоподібні лійки, карри (шратти), колодязі, понори, шахти, печери. Будова і різновиди печер: сліпі і прохідні, теплі і холодні. Натічно-крапельні форми мікро- і

нанорельєфу печер: сталактити, сталагміти, сталагнати. Географічне поширення карстових форм рельєфу. Кліматичні типи карсту: полярний, помірний, середземноморський, тропічний. Поняття про псевдокарст. Поняття про суфозію і суфозійно-просадочні форми рельєфу. Чинники утворення і розвитку суфозійно-просадочних форм рельєфу. Основні форми суфозійно-просадочного рельєфу: блюдцеподібні западини, степові блюдця, поди. Поняття про термокарст і термокарстові форми рельєфу. Особливості господарської діяльності в районах поширення карсту.

Еоловий рельєф. Еолові процеси і рельєф. Дефляційні форми еолового рельєфу (дефляційні улоговини, ярданги, яреї, ніздрюваті піски, лункові піски, фульджії) та їх географічне поширення. Коразійні форми еолового рельєфу (коразійні заглибини, кам'яні гриби, кам'яні стовпи тощо) та їх географічне поширення. Акумулятивні форми еолового рельєфу (горбокоса, нерухома і рухома дюни, параболічна дюна, пасмові піски, горбисті піски, ніздрюваті піски, бархани) та їх географічне поширення.

Гравітаційний рельєф. Гравітація і гравітаційні форми рельєфу: осипи і осипні схили, кам'яні річки, лавини і лавинні схили, селі (грязьо-кам'яні потоки); опливини; зсуви і зсувні схили, класифікація зсувів (детрузивні, деляпсивні, асеквентні, консеквентні, інсеквентні); схилкові процеси і утворення різних типів схилів: делювіальних, зсувних, обвальних, осипних, лавинних, соліфлюкційних. Господарська діяльність у районах розвитку небезпечних гравітаційних рельєфоутворюючих процесів. Заходи по запобіганню зсувів, обвалів, осипів, лавин, селів.

Рельєф морських берегів. Основні геоморфологічні процеси, що відбуваються у береговій зоні океанів, морів, озер і водосховищ. Активні (діяльність хвиль, припливів, течій, організмів) і пасивні (літологія і структура залягання гірських порід) чинники формування берегів. Руйнівна (абразивна) діяльність моря у береговій смузі. Основні види абразії: механічна, хімічна, термічна. Захист берегів від абразії. Акумулятивна діяльність моря у береговій смузі. Найпоширеніші форми морської акумуляції: берегові та підводні вали, бари, коси. Класифікація берегів за геологічною будовою (поперечні, поздовжні, нейтральні), генезисом (інгресійні, акумулятивні). Інгресійні типи берегів: фіордові, шхерні, ріасові, лиманні, далматинські, лопатеві тощо. Акумулятивні типи берегів: лагунні, маршові, еолові (аральські). Роль організмів у формуванні берегів (коралові береги, мангрові береги).

Антропогенний рельєф. Антропогенні процеси і рельєф: види діяльності людини і рельєфоутворюючі процеси, якими вони супроводжуються. Антропогенні форми рельєфу (кар'єри, відвали, терикони, насипи, дамби, виїмки, канали, водосховища тощо) та їх класифікація: техногенні (гірничопромислові, інженерно-будівельні тощо) та агрогенні, вироблені та акумулятивні. Зображення антропогенних форм рельєфу на топографічних картах.

3.4 МЕТЕОРОЛОГІЯ ТА КЛІМАТОЛОГІЯ

Вступ. Метеорологія та кліматологія як науки, їх зв'язок з іншими дисциплінами. Погода, клімат, мікроклімат. Метеорологічні спостереження, мережа станцій, метеорологічна служба, Всесвітня метеорологічна організація. Всесвітня служба погоди. Міжнародні наукові програми. Народногосподарське значення метеорології та кліматології, основні етапи її розвитку. Методи дослідження атмосфери.

Атмосфера. Склад сухого повітря в нижній частині атмосфери. Зміна складу повітря з висотою. Гомосфера та гетеросфера. Водяна пара в атмосфері. Рідкі та тверді домішки в атмосфері, закономірності їх розповсюдження. Роль малих складових атмосфери в атмосферних процесах. Рівняння стану газів. Густина сухого та вологого повітря та зміна її з висотою. Адіабатичні процеси в атмосфері. Сухо- й вологадіабатичні зміни температури повітря. Псевдоадіабатичний процес. Атмосферний тиск. Основне рівняння статички атмосфери. Барометричні формули. Баричний ступінь. Вертикальний баричний градієнт. Приведення тиску до рівня моря.

Вертикальна будова атмосфери, її розшарування, особливості шарів. Приземний шар і планетарний граничний шар атмосфери. Йоносфера, радіаційні пояси Землі. Висота атмосфери. Розсіювання газів у космічний простір. Земна корона.

Радіація в атмосфері. Електромагнітна і корпускулярна радіація Сонця. Закони випромінювання променистої енергії. Сонячна стала. Сонячна активність. Спектральний склад сонячної радіації. Короткохвильова та довгохвильова радіація. Поглинання і розсіювання радіації в атмосфері, явища пов'язані з розсіяною радіацією. Пряма сонячна радіація, інсоляція земної поверхні. Закон послаблення сонячної радіації в атмосфері. Коефіцієнт прозорості, фактор мутності атмосфери. Добовий та річний хід прямої і розсіяної радіації. Сумарна радіація. Відбита радіація. Альbedo земної поверхні. Засвоєна радіація.

Випромінювання земної поверхні, зустрічне випромінювання атмосфери, ефективне випромінювання. Радіаційний баланс земної поверхні. Географічний розподіл прямої, розсіяної, сумарної радіації, ефективного випромінювання та радіаційного балансу земної поверхні. Теплова і промениста рівновага Землі.

Тепловий режим земної поверхні і атмосфери. Тепловий баланс земної поверхні. Тепловий режим і теплообмін. Шляхи теплообміну земної поверхні з атмосферою. Індивідуальні і локальні зміни температури повітря. Відмінності в тепловому режимі суші і водойм. Річний обіг тепла в ґрунті та водоймах. Добовий та річний хід температури поверхні ґрунту. Розповсюдження коливання температури в глибину ґрунту. Шари постійної добової та річної температури. Вплив рослинного і снігового покривів на температуру ґрунту. Добовий та річний хід температури поверхні водойм. Розповсюдження коливання температури у воді.

Добовий хід температури повітря та зміна його з висотою. Періодичні зміни температури повітря. Заморозки, їх типи, причини утворення та заходи зменшення їх негативного впливу. Міждобова мінливість температури повітря. Річна амплітуда температури повітря. Мінливість середніх місячних температур.

Середній розподіл температури повітря з висотою. Вертикальний градієнт температури повітря. Ізотермія. Інверсії, їх типи та причини утворення. Конвекція, її рівень, прискорення конвекції. Термічна стратифікація і вертикальна рівновага атмосфери, її роль у розвитку вертикальних рухів. Стратифікація повітряних мас.

Приведення температури до рівня моря. Карти ізотерм. Вплив будови земної поверхні на географічний розподіл температури повітря. Основні особливості географічного розподілу середніх температур в січні та липні. Тепловий баланс системи Земля-атмосфера.

Вода в атмосфері. Випаровування та випаровуваність. Насичення. Транспірація, сумарне випаровування. Швидкість випаровування. Географічний розподіл випаровування й випаровуваності. Характеристики вологості повітря. Добовий і річний хід вологості повітря, її географічний розподіл та зміна з висотою.

Конденсація і сублімація водяної пари в атмосфері. Ядро конденсації. Хмари, мікроструктура і водність хмар. Міжнародна класифікація хмар і їх характеристика. Оптичні явища в хмарах. Добовий і річний хід хмарності. Тривалість сонячного сяяння. Серпанок, туман, імла. Умови утворення туманів та їх типи. Географічний розподіл туманів. Смог.

Утворення атмосферних опадів. Коагуляція. Рівень кристалізації. Основна причина збільшення розмірів кристалів. Класифікація атмосферних опадів. Активний вплив на хмари. Електризація хмар та опадів. Гроза. Куляста блискавка. Вогні Ельма. Наземні гідрометеори, їх типи та причини утворення. Ожеледь, ожеледиця, зледеніння літаків.

Характеристика режиму опадів, добовий і річний хід. Тривалість та інтенсивність опадів. Географічний розподіл опадів. Характеристика зволоження території. Посухи. Сніговий покрив, його кліматичне значення. Хуртовини.

Баричне поле та вітер. Ізобари, ізобаричні поверхні, баричні системи. Поняття про геопотенціал, карти баричної топографії. Горизонтальний баричний градієнт. Добовий хід тиску, неперіодичні зміни, міждобова мінливість тиску. Середній розподіл тиску на Землі в січні та липні. Центри дії атмосфери.

Вітер, його швидкість та напрямок. Роза вітрів, переважаючі напрямки. Конвергенція та дивергенція напрямку. Турбулентність вітру. Вплив перешкод на вітер. Сили, які визначають напрямок і швидкість вітру. Геострофічний та градієнтний вітер. Вплив тертя на вітер. Рівень тертя. Баричний закон вітру. Термічний вітер. Зміна напрямку і швидкості вітру з висотою. Спіраль Екмана. Добовий хід вітру.

Циркуляція атмосфери. Поняття про повітряні маси. Трансформація повітряних мас. Атмосферні фронти, їх типи. Струмінні течії в атмосфері. Поняття про загальну циркуляцію атмосфери. Зональність загальної циркуляції атмосфери на різних висотах. Меридіональні складові загальної циркуляції та обмін повітря між різними широтами. Кліматологічні фронти.

Циркуляція в тропіках. Пасати. Зона конвергенції в середині тропічних широт. Екваторіальна зона західних вітрів. Тропічні мусони. Депресії в тропіках. Тропічні циклони.

Особливості загальної циркуляції атмосфери за межами тропічних широт. Порушення зональності течій загальної циркуляції атмосфери в помірних широтах. Циклони та антициклони, їх виникнення, еволюція, стадії їх розвитку. Зміна баричного поля з висотою. Напрямок та швидкість руху циклонів та антициклонів, їх повторюваність. Серії циклонів. Центральний циклон. Погода в циклонах та антициклонах. Мусони в помірних широтах.

Місцева циркуляція атмосфери. Місцеві вітри, їх види, причини виникнення, вплив на клімат місцевості. Шквали. Маломасштабні вихори: смерчі і тромби.

Проблема прогнозу погоди. Служба погоди. Методи аналізу й прогнозу погоди. Місцеві ознаки погоди.

Формування кліматів. Поняття про кліматоутворювальні фактори. Класифікація кліматоутворювальних факторів. Радіаційні фактори клімату. Циркуляційні фактори клімату. Особливості будови земної поверхні як фактор формування клімату. Морський і континентальний клімат, їх особливості. Континентальність клімату, показники континентальності.

Циркуляція океану і клімат. Вплив рельєфу на клімат. Вертикальна кліматична поясність. Вплив рослинного, снігового та льодяного покривів на клімат. Мікроклімат як явище приземного шару атмосфери. Методи дослідження мікроклімату.

Класифікація кліматів. Принципи класифікації. Характеристика різних типів кліматів.

Зміни та коливання кліматів. Зміни кліматів в геологічному минулому та методи їх дослідження. Коливання клімату в історичний час та за період інструментальних спостережень. Можливі причини зміни кліматів.

Вплив людини на клімат. Навмисний та ненавмисний вплив людини на клімат. Вирубування лісів, розорювання полів, зрошення, осушення, створення полезахисних лісових смуг та водойм. Техногенне збільшення вмісту вуглекислого газу, інших газів та аерозолів в атмосфері. Техногенні викиди тепла в атмосферу.

3.5 ГІДРОЛОГІЯ

Гідрологія як наука. Поділ гідрології. Загальна гідрологія. Місце гідрології у вивченні географічної оболонки. Розвиток гідрології як науки і її становлення.

Вода як речовина. Хімічні та фізичні властивості води. В'язкість води, акустичні та оптичні властивості води. Кругообіг води в природі. Ланки кругообігу – океанічна, материкова. Поняття про водні ресурси.

Річки. Загальна характеристика. Живлення річок. Рівне вий режим річок. Механізм течій річок, річковий стік. Коливання стоку. Максимальний і мінімальний стік річок. Тепловий режим річок. Зимовий режим річок. Енергія річок. Річкові наноси та руслові процеси.

Озера. Загальна характеристика. Рух озерної води. Тепловий та льодовий режими озер. Аналіз озерних вод та оптичні явища в озерах. Гідрологія озер. Донні відклади та еволюція озерної улоговини. Водосховища.

Болота. Походження боліт, їх типи. Водне живлення та термічний режим боліт. Поширення боліт і їх значення для господарства.

Льодовики. Утворення льодовиків. Робота льодовиків та їх танення. Типи льодовиків та їх поширення.

Підземні води. Загальні відомості. Вологість і водні властивості порід. Фільтраційні властивості порід і рух підземних вод. Умови залягання підземних вод та дренажу водонесних горизонтів. Походження і живлення підземних вод. Режим підземних вод. Роль підземних вод у фізико-географічних процесах.

Світовий океан. Світовий океан і його частини. Рельєф дна. Донні відклади. Хімічний склад морської води та її солоність. Температурний режим морської води. Густина і тиск морської води. Лід в океанах і морях. Оптичні і акустичні властивості води. Течії в океанах і морях. Життя в океанах і морях.

3.6 ОСНОВИ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА

Поняття про ландшафт. Класифікація ландшафтів.

Поняття про ландшафт. Три трактування терміну “ландшафт”: загальне, типологічне, регіональне. Типологічна і регіональна класифікація ландшафтів, основні типологічні і регіональні класифікаційні категорії ландшафтів. Ландшафт як вузлова одиниця в ієрархії ПТК.

Просторова структура ландшафтів.

Вертикальна (компонентна, радіальна) структура ландшафтів як закономірне поєднання основних природних компонентів: літогенного, орогенного, кліматогенного, гідрогенного, педогенного і біогенного. Роль природних компонентів у формуванні ландшафтів. Закон нерівнозначності взаємодіючих компонентів-факторів. Горизонтальна (комплексна, латеральна) структура ландшафтів. Морфологічна структура ландшафту. Основні морфологічні одиниці рівнинного ландшафту (фація, підурочище, урочище, місцевість) та їх співвідношення. Фація як найменший і найпростіший ПТК у складі ландшафту. Підурочище як поєднання генетично і динамічно взаємозв'язаних фацій. Урочище як закономірно побудована система генетично, динамічно і територіально зв'язаних фацій або їх споріднених груп (підурочищ). Різновиди урочищ. Місцевість як найбільша морфологічна одиниця ландшафту.

Функціонування, динаміка і розвиток ландшафтів.

Функціонування ландшафтів. Головні складові функціонування ландшафтів: вологообмін, мінеральний обмін, газообмін, енергообмін і біологічний метаболізм. Динаміка ландшафтів. Добові, річні (сезонні) і багаторічні цикли у динаміці ландшафтів і чинники їх утворення. Зворотні і незворотні зміни ландшафтів. Інваріант ПТК як стійка послідовна зміна станів ПТК як його структурних елементів. Епіфація як сукупність всіх станів фації. Антропогенні зміни ландшафтів. Класифікація антропогенних ландшафтів за стійкістю ландшафтів і чинники, що її визначають. Розвиток (еволюція) ландшафтів. Загальні закономірності еволюційних змін ландшафтів. Вік ландшафтів. Саморозвиток ландшафтів.

Методи дослідження і картографування ландшафтів.

Польові дослідження і картографування ландшафтів. Етапи польових ландшафтознавчих досліджень: підготовчий, польовий і післяпольовий. Комплексний фізико-географічний або ландшафтний профіль. Стаціонарні та напівстаціонарні

дослідження ландшафтів. Дистанційні дослідження ландшафтів. Комп'ютеризація ландшафтознавчих досліджень.

Прикладні дослідження ландшафтів.

Концептуальні засади прикладних ландшафтознавчих досліджень. Агроландшафтознавчі дослідження. Меліоративно-ландшафтознавчі дослідження: об'єкти і види меліорації (гідротехнічний, хімічний, фізичний, біологічний). Рекреаційно-ландшафтознавчі дослідження: види рекреаційних занять, природні і соціально-економічні чинники рекреації. Природоохоронно-ландшафтознавчі дослідження: природоохоронні проблеми, гострі екологічні ситуації, ТерКСОПи, екологічний ландшафтний моніторинг, екологічна ландшафтознавча експертиза, нормування антропогенних навантажень. Медико-ландшафтознавчі дослідження: природно-вогнищеві захворювання та їх збудники, ландшафтні чинники виникнення і поширення захворювань. Ландшафтознавчі дослідження для районних планувань: схеми і проекти районного планування, комплексна оцінка природних факторів в схемі районного планування, антропогенна порушеність і потенціальна стійкість ландшафтних комплексів до антропогенного впливу. Ландшафтознавчі дослідження для містобудування. Ландшафтознавчі дослідження по ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС: оцінка ландшафтних чинників формування поля радіоактивного забруднення та їх вторинного перерозподілу. Ландшафтознавче обґрунтування географічних інформаційних систем: використання засобів і методів інформатики для створення автоматизованої системи збору, збереження, обробки і аналізу географічної інформації.

3.7 ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ

Вступ. Об'єкт, предмет і завдання курсу фізичної географії материків і океанів, його місце у загальній системі підготовки учителя географії.

Фізична географія океанів. Загальний огляд.

Зміст курсу фізичної географії океанів. Основні напрями досліджень географії океанів. Історія формування й розвитку, рельєф дна Світового океану. Води Світового океану. Органічний світ. Функціонування океанів як цілісної системи. Глобальні зв'язки між океаном і материками. Фізико-географічні районування. Мінеральні ресурси океану. Екологічні проблеми океану. Міжнародне співробітництво у вивченні Світового океану.

Регіональний огляд.

Тихий океан. Загальні відомості. Вступ. Історія дослідження та освоєння. Фізико-географічне положення Тихого океану. Основні риси геологічної будови і рельєфу дна. Мінеральні ресурси. Кліматичні умови. Динаміка поверхневих вод. Органічний світ. Природні ресурси. Фізико-географічні зони і райони.

Океанія. Острови Тихого океану, їх походження. Особливості клімату, органічного світу. Заселення Океанії людиною. Сучасне населення островів. Історико-етнографічні області: Меланезія, Мікронезія, Полінезія.

Атлантичний океан. Вступ. Історія дослідження та освоєння. Фізико-географічне положення Атлантичного океану. Особливості рельєфу дна. Клімат. Органічний світ. Природні ресурси і географічні проблеми їх освоєння. Фізико-географічне районування.

Індійський океан. Загальні відомості. Історія дослідження та освоєння. Фізико-географічне положення Індійського океану. Особливості геологічної будови і рельєфу дна. Мінеральні ресурси. Відмінні особливості клімату і циркуляція поверхневих вод. Водні маси. Органічний світ. Фізико-географічні зони і райони.

Північний Льодовитий океан. Загальні відомості. Історія дослідження та освоєння. Відмінні риси фізико-географічного положення океану. Особливості рельєфу дна. Мінеральні ресурси. Особливості клімату. Циркуляція поверхневих вод. Органічний світ і географічні проблеми їх освоєння. Фізико-географічні зони і райони.

Фізична географія материків.

Вступ. Материки як великий природний об'єкт. Частини світу (умовність поняття). Загальний і регіональний огляди, їх мета. Послідовність вивчення компонентів природи у загальному огляді. Завдання фізико-географічного районування, система одиниць районування.

Загальний огляд материків. Африка. Австралія. Південна Америка. Антарктида. Північна Америка. Євразія.

Історія дослідження та освоєння. Фізико-географічне положення, розміри і конфігурація берегів. Тектонічна структура, рельєф і корисні копалини. Клімат. Внутрішні води. Ґрунти, рослинність і тваринний світ. Географічні пояси і природні зони. Фізико-географічне районування.

3.8 ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Загальна характеристика компонентів природного середовища території України. Загальний фізико-географічний огляд природних умов та природних ресурсів України. Геолого-тектонічна будова. Палеогеографічні умови формування території. Закономірності формування та поширення корисних копалин. Основні класифікації родовищ корисних копалин.

Загальна орографічна характеристика та особливості геоморфологічної будови. Особливості рельєфоутворення на території України. Роль ендегенних та екзогенних факторів. Орографічна характеристика території. Характеристика сучасної геоморфологічної будови території. Геоморфологічне районування території. Характеристика геоморфологічних провінцій.

Кліматичні умови та ресурси території. Особливості кліматоутворення на території України. Розподіл кліматичних елементів. Характеристика кліматичних сезонів. Кліматичне районування. Схеми кліматичного районування. Положення території України в схемі кліматичного районування за Б.П. Алісовим. Агрокліматичне районування. Оцінка можливих змін клімату.

Фізико-географічна характеристика Чорного та Азовського морів. Географічне положення та загальні морфометричні дані морських басейнів. Основні етапи формування морів. Особливості гідрологічного та гідрохімічного режиму морських басейнів. Кліматичні характеристики акваторії. Море, як особливий біоценоз.

Закономірності формування та поширення внутрішніх вод. Оцінка водних ресурсів. Загальні поняття про внутрішні води та водні ресурси. Фактори, що впливають на формування внутрішніх вод. Річкова система України та її основні характеристики. Фізико-географічна характеристика найбільших річкових басейнів. Закономірності формування та поширення озер. Болота та заболочені землі, поширення їх по території. Болота, як особливий ПТК. Підземні води, особливості їх поширення та зв'язок з геологічними структурами. Оцінка водних ресурсів України та їх сучасного стану.

Особливості формування та закономірності поширення ґрунтового покриву. Зміна ґрунтоутворюючих зональних та азональних факторів. Основні типи ґрунтів та їх поширення по території. Азональні ґрунти та умови їх формування. Зміна ґрунтового покриву під впливом природних та антропогенних факторів.

Загальна характеристика рослинного покриву. Видовий склад фауністичного комплексу, зоогеографічне районування. Рослинність як компонент ландшафту. Видова різноманітність рослинного покриву території. Загальні закономірності поширення рослинного покриву. Проблема раціонального використання і охорони рослин, "Червона книга України".

Історія формування тваринного світу в антропогенний період. Видова різноманітність та закономірності поширення тварин на території. Проблеми охорони та збереження тваринного світу. Роль заповідників та заказників.

Природно-територіальні комплекси та фізико-географічне районування території

Основні закономірності диференціації природного середовища. Принципи та методи фізико-географічного районування України. Енергетична основа формування природно-територіальних комплексів. Широтна зональність та її основні географічні наслідки. Секторність або азональність та її прояв в географічній оболонці. Ландшафт – основна ланка в фізико-географічному районуванні.

Основні принципи і підходи в фізико-географічному районуванні території. Поняття про однорядну та дворядну схеми в фізико-географічному районуванні. Основний принцип фізико-географічного районування України – ландшафтно-генетичний. Схема та таксономічний ряд фізико-географічного районування України.

Загальна характеристика та особливості ландшафтної структури зони мішаних лісів. Географічне положення та межі зони. Фізико-географічне районування зони на області. Особливості ландшафтної структури. Несприятливі фізико-географічні процеси та явища.

Характеристика та особливості ландшафтної структури лісостепової зони. Географічне положення та межі зони. Принципи та особливості внутрішньозонального поділу. Основні види і типи ландшафтів в лісостеповій зоні. Заповідні території. Несприятливі фізико-географічні явища та процеси. Методи їх оцінки та прогнозування.

Фізико-географічні особливості та ландшафтна структура степової зони. Географічне положення, межі степової зони. Внутрішньозональний поділ на підзони, провінції. Закономірності формування ландшафтної структури. Оцінка природних умов та природних ресурсів. Заповідні території.

Особливості прояву вертикальної поясності в Українських Карпатах. Характеристика гірських ландшафтів. Українські Карпати як фізико-географічна провінція Карпатської гірської країни. Особливості прояву вертикальної поясності в розподілі компонентів природного середовища. Фізико-географічний поділ провінції на фізико-географічні області. Характеристика ландшафтної структури фізико-географічних областей Українських Карпат.

Фізико-географічна характеристика гірських ландшафтів Криму. Гірський Крим як фізико-географічна провінція Кримсько-Кавказької гірської країни. Особливості вертикальної поясності та її вплив на формування ландшафтної структури провінції. Загальна характеристика ландшафтів Гірського Криму. Природні ресурси провінції. Заповідні території.

Проблеми раціонального використання природних ресурсів та охорони природи

Загальна комплексна оцінка стану та перспектив використання природних ресурсів в Україні. Загальні методичні підходи до оцінки природних ресурсів. Структура природно-ресурсного потенціалу України. Оцінка природних умов та ресурсів території. Поняття про раціональне використання природних ресурсів в умовах сталого розвитку України.

Стійкість природно-територіальних комплексів до антропогенного впливу. Система охорони довкілля. Оцінка рівня антропогенного впливу на природне середовище України. Основні джерела забруднення атмосфери, гідросфери, ґрунтового покриву. Історія розвитку та формування системи природоохоронних заходів. Територіальне розташування природоохоронних об'єктів. Біосферні заповідники, національні парки, заказники та інші природоохоронні об'єкти.

3.9 ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Економічна і соціальна географія в системі географічних дисциплін і наук. Економічна географія України в працях С.Л.Рудницького, П.П.Чубинського, К.Г.Воблого, О.Т.Діброви, В.М.Кубійовича, М.М.Паламарчука, Л.М. Корецького. Предмет та об'єкт вивчення і наукового дослідження економічної і соціальної географії України.

Суспільно-політичні та природні передумови розвитку України

Економіко-географічне і геополітичне положення України та його господарська оцінка. Історичні та політико-географічні особливості формування території України та її адміністративно-територіального устрою. Економіко-географічне положення України і його господарська оцінка. Потенціал геополітичного положення України. Участь України в світових інтеграційних процесах та міжнародних організаціях. Історичні та політико-географічні особливості формування території України. Українська державна територія й етнічні землі. Сучасний адміністративний поділ.

Природно-ресурсний потенціал України і охорона навколишнього середовища. Структура природно-ресурсного потенціалу України. Рівень забезпеченості господарства України та регіонів природними ресурсами. Регіональні відміни ефективності використання природно-ресурсного потенціалу. Господарська оцінка мінерально-сировинних, земельних, водних, лісових ресурсів. Загальна характеристика природно-рекреаційних ресурсів України (водних, ландшафтних, орографічних, бальнеологічних тощо) і їх рекреаційного потенціалу. Природно-рекреаційний потенціал регіонів України та їх можливості для розвитку курортно-лікувальних і оздоровчих комплексів. Географічні проблеми раціонального природокористування.

Соціально-географічні основи народонаселення. Географія соціально-демографічного розвитку України. Динаміка чисельності населення України. Сучасні тенденції та чинники розвитку демографічних процесів. Природний рух населення: народжуваність, смертність, природний приріст. Вікова та статева структура населення та її регіональні відміни. Тривалість життя. Соціально-демографічна політика та її регіональні особливості.

Трудові ресурси України. Суть і структура трудових ресурсів. Види трудових ресурсів. Демографічні аспекти формування трудових ресурсів. Виробничо-галузева зайнятість та особливості територіального розподілу. Формування структури зайнятості. Економічно активне населення. Основні напрямки вдосконалення структури зайнятості населення і формування ринку праці України. Безробіття. Рівень безробіття. Проблеми зайнятості і безробіття в Україні. Соціальний захист в умовах ринку.

Етнічний та конфесійний склад населення України, його особливості, динаміка та територіальні відмінності. Особливості українського етно- і націогенезу. Етнічний склад населення. Національний склад населення України. Географічні особливості розміщення національних меншин в Україні. Георелігійна та геоконфесійна ситуація в Україні. Міграції населення України. Фактори і динаміка міграції в Україні. Внутрішні міграції в Україні. Проблеми зовнішніх міграцій. Регіони-донори та регіони-реципієнти. Соціальні наслідки міграцій. Українська діаспора.

Розселення населення України. Історичні, економічні, політичні, культурні, екологічні умови формування різних типів поселенської структури. Типологія соціальних і демографічних статусів поселень. Типи поселень. Міське розселення, його суть і особливості. Соціально-географічні закономірності урбанізації та її територіальні прояви. Фактори урбанізації. Розвиток міст. Економічні і соціальні фактори зростання міст. Урбанізація і міська політика. Агломерації. Субурбанізація. Проблеми розвитку малих і середніх міст. Селища міського типу. Сільське розселення в Україні. Типи сільських поселень. Територіальні відміни сільського розселення в Поліссі, Лісостепу, Степу, гірській місцевості. Система розселення України. Регіональні системи розселення і оцінка їх соціальної ефективності.

Економічний потенціал та структура господарства України.

Складові економічного потенціалу країни. Економічні показники і національні рахунки, сутність понять "система національних рахунків", "стадія виробництва", "випуск", "проміжне споживання", "валова додана вартість", "валовий внутрішній продукт", "валовий (чистий) прибуток", "чистий експорт товарів та послуг". Сучасні тенденції розвитку економіки України. Економічні складові національної безпеки України. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту, національні рахунки за секторами економіки.

Основні форми суспільної організації виробництва. Структура виробничої сфери України. Особливості та фактори формування господарського комплексу України. Етапи розвитку господарської системи України. Сучасні трансформаційні процеси в господарському комплексі України.

Загальна характеристика промисловості України. Промислова політика держави в ринкових умовах. Структурно-виробничі та географічні особливості розміщення промисловості України. Територіальна структура промисловості. Елементи територіальної структури промисловості, форми територіальної концентрації і організації виробництва. Кластер. Особливості формування територіальної структури промисловості в ринкових умовах.

Паливно-енергетичний комплекс. Структура ПЕК. Паливна промисловість. Господарське значення та структура паливної промисловості України. Рівень забезпеченості України стратегічними енергоносіями. Сучасні рівні видобутку паливних ресурсів і ресурсозабезпеченості ними господарських потреб. Паливно-енергетичний баланс України. Географія вугільної, нафтової, газової, торф'яної та нафто- і газопереробної промисловостей. Географія транспортування нафти і газу. Нафто- та газопроводи. Підземні сховища газу. Проблеми розвитку паливної промисловості та шляхи їх вирішення.

Електроенергетика. Господарське значення та структура електроенергетики. Енергобаланс України. Типи електростанцій (теплові, атомні, гідроелектростанції), електричні мережі. Основні енергетичні комплекси України та їх техніко-економічні показники виробництва. Альтернативні джерела енергії. Географія транспортування електроенергії. Енергетична проблема в Україні та шляхи її подолання. Екологічні проблеми розвитку електроенергетики паливно-енергетичного комплексу.

Металургійний комплекс. Сировинна база чорної металургії та географічні особливості її розміщення. Структурний склад чорної металургії за видами виробництва продукції. Техніко-економічні особливості виробництва чорних металів, принципи розміщення металургійного виробництва. Географія видобутку і збагачення рудної і нерудної сировини, виробництво чорних металів, труб, електроферосплавів. Коксохімічна промисловість. Географія виробництва вогнетривів, вторинної обробки чорних металів. Основні металургійні бази та центри чорної металургії. Мала металургія та її географія. Актуальність проблеми технічного переозброєння чорної металургії на основі НТП. Економіко-екологічні проблеми розвитку чорної металургії.

Хімічна і нафтохімічна промисловість. Господарське значення та структура хімічної промисловості. Чинники розвитку і розміщення галузі. Сировинна база хімічної промисловості та географічні особливості її розміщення. Галузева структура хімічної промисловості. Гірничо-хімічна промисловість та її галузева структура. Техніко-економічні особливості гірничо-хімічного виробництва і основні фактори його розміщення. Основна хімія. Промисловість органічного синтезу, склад, значення, зв'язок з НТР. Лакофарбова промисловість. Промисловість побутової хімії - основні центри виробництва. Хіміко-фармацевтична промисловість України. Нафтохімічна промисловість, виробництво продуктів органічного синтезу, шинна та гумо-азбестова промисловість.

Машинобудування і металообробка. Значення і місце машинобудування в господарському комплексі України. Сучасний стан технічної бази машинобудування та проблеми її удосконалення. Організаційні форми виробничої діяльності в машинобудуванні: кооперування і спеціалізація. Галузева структура машинобудування. Фактори розміщення машинобудівних виробництв. Форми територіальної організації машинобудівного виробництва. Географія виробництва основних видів продукції машинобудування України - енергетичного, металургійного, гірничошахтного та гірничорудного устаткування, сільськогосподарської техніки, металорізальних та деревообробних верстатів, приладів і оптичної апаратури, засобів обчислювальної техніки, автомобілів, тракторів, будівельної техніки, технологічного обладнання для легкої, харчової

промисловості та підприємств торгівлі і громадського харчування. Проблеми і шляхи формування та розвитку на території України технополісів, технопарків - територіально-виробничих комплексів ринкової економіки.

Лісопромисловий комплекс України. Промисловість будівельних матеріалів. Лісопромисловий комплекс України: господарське значення, структура галузі, техніко-економічні особливості виробництва продукції промисловості і принципи їх розміщення. Основні райони заготівлі лісу та первинної обробки деревини. Лісопромислові регіони України. Географія деревообробної, целюлозно-паперової та лісохімічної промисловості. Проблеми та перспективи розвитку галузей ЛПК України. Зв'язок галузі з будівельною індустрією.

Господарське значення та структура промисловості будівельних матеріалів. Сировина база промисловості будівельних матеріалів, структура та географія. Географія цементної промисловості. Центри виробництва цементу в Україні. Географія виробництва в'язучих матеріалів, виробництва стінових матеріалів, збірних бетонних і залізобетонних конструкцій, покрівельних та теплоізоляційних матеріалів, будівельної кераміки, скляної та порцеляно-фаянсової промисловості. Екологічні проблеми розвитку промисловості будівельних матеріалів.

Агропромисловий комплекс. Аграрна політика України в ринкових умовах. Сільське господарство – складова матеріального виробництва. Інтенсивний та екстенсивний типи розвитку сільського господарства. Показники сучасного розвитку та економічної ефективності сільського господарства. Вплив природних, економічних і соціальних умов на географію сільського виробництва. Розвиток сільського господарства в умовах ринкових відносин НТР. Фермерські господарства та їх роль в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Значення і місце особистих господарств населення у виробництві продукції сільського господарства. Структура розподілу земельної площі і сільськогосподарських угідь. Регіональний розподіл виробництва продукції сільського господарства. Матеріально-технічна база сільського господарства (парк тракторів, зернозбиральних комбайнів, вантажних автомобілів у власності сільськогосподарських виробників).

Рослинництво і тваринництво - складові сільського господарства. Рослинництво, структура і географічна диференціація спеціалізації основних галузей рослинництва. Урожайність сільськогосподарських культур та регіональні відміни в її показниках. Рентабельність основних видів сільськогосподарської продукції, географічні відміни в рентабельності. Валовий збір сільськогосподарських культур. Географія валового збору зерна, цукрових буряків, насіння соняшника, картоплі, овочів. Географія зернових і технічних культур. Основні цукроносні, волокнисті, олійні культури та їх розміщення на території України. Овочівництво, картоплярство, садівництво. Тваринництво. Кормова база - географічні відміни та вплив на спеціалізацію галузей тваринництва. Поголів'я худоби по категоріях господарств та регіонах. Продуктивність худоби та птиці, географічні відміни в її показниках. Географія виробництва основних видів продуктів тваринництва. Галузева структура та регіональна спеціалізація галузей тваринництва. Проблеми та шляхи інтенсифікації розвитку галузей тваринництва.

Харчова промисловість. Місце харчової промисловості в структурі промислового комплексу України. Зв'язок із сільським господарством. Сировинна база, географічні особливості її розміщення. Галузева структура. Географія основних галузей харчової промисловості.: цукрової, борошно-круп'яної, олійно-жирової, м'ясної, молочної, рибної. Проблеми забезпечення населення продовольчими товарами.

Соціальний комплекс України: територіальні та галузеві особливості розвитку.

Легка промисловість. Значення, структура, особливості розвитку та розміщення. Текстильна промисловість як головна галузь легкої промисловості. Її структура. Сировинні ресурси та виробництво бавовняних тканин, вовняних, льняних, шовкових та джутових тканин. Інші галузі легкої промисловості: трикотажна, швейна, килимова, хутряна, шкіряно-взуттєва, галантерейна.

Господарське значення та структура сфери послуг України. Чинники та особливості розвитку і розміщення галузей сфери послуг. Житлово-комунальне господарство. Побутове обслуговування населення. Обсяги реалізації побутових послуг населенню, тенденції в розвитку та наданні побутових послуг в розрізі областей. Географія соціального неблагополуччя.

Географія торгівлі України. Розміщення торговельної інфраструктури. Географія оптової та роздрібною торгівлі. Спеціалізовані торговельні центри України. Розміщення закладів ресторанно-готельного господарства в Україні.

Культурно-освітній комплекс та його складові. Розміщення культурно-освітніх закладів. Науковий комплекс. Суть і поняття наукового комплексу, кількісний склад наукових працівників в Україні та загальні витрати на науково-дослідні роботи умовний поділ науки на групи. Форми територіального зосередження наукової діяльності. Регіональні наукові центри НАН України. Технопарки в Україні.

Географія медико-оздоровчого обслуговування в Україні. Розміщення закладів охорони здоров'я. Спеціалізовані медичні центри.

Географія фінансово-кредитного обслуговування в Україні. Розміщення фінансово-кредитної інфраструктури. Географія страхових послуг в Україні.

Рекреаційний комплекс України. Чинники та особливості розвитку рекреаційного господарства в Україні. Географія туристичного обслуговування в Україні. Розміщення закладів туристичної інфраструктури. Географія готельного господарства. Оздоровчо-спортивна, пізнавальна та розважально-ділова рекреаційна діяльність в Україні. Місце України та її окремих територіальних рекреаційних систем на світовому ринку рекреаційних послуг. Пріоритетні напрями державної політики в галузі рекреації.

Транспортний комплекс України. Значення комплексу для функціонування економіки країни і забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків. Чинники та особливості розміщення і розвитку галузей транспорту. Основні показники роботи кожного виду транспорту.

Основні показники роботи та характеристики виробничої діяльності залізничного, морського, річкового, автомобільного, авіаційного транспорту: відправлення вантажів за видами транспорту, питома вага окремих видів транспорту у відправленні (перевезенні) вантажів, вантажообіг за видами транспорту, розподіл вантажообігу за окремими видами транспорту, переробка експортних, імпортних і транзитних вантажів; відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загального користування, пасажирооборот транспорту загального користування, відправлення (перевезення) пасажирів за видами сполучення. Напрями і структура пасажиро- та вантажоперевезень в Україні. Міжнародні транспортні коридори.

Залізничний транспорт: техніко-економічні особливості, географія послуг. Загальна протяжність, густота, історія будівництва залізниць на території України. Мережа залізниць України. Міжнародні залізниці, які проходять через територію країни. Залізничні вузли. Місце у світовій транспортній мережі.

Автомобільний транспорт, його значення, техніко-економічні переваги. Загальна протяжність автошляхів. Мережа автомобільних шляхів України. Основні автовузли. Географія послуг автомобільного транспорту. Взаємодія з іншими видами транспорту.

Географія послуг морського транспорту. Значення для міжрайонних перевезень і зовнішньоекономічних зв'язків. Морські порти України. Використання паромних переправ. Головні пароплавства. Географія послуг річкового транспорту. Річкові порти України. Географія послуг повітряного транспорту. Основні лінії повітряних шляхів. Аеропорти України. Зв'язки з зарубіжними країнами.

Трубопровідний транспорт, його техніко-економічні переваги. Загальна протяжність магістральних трубопроводів. Міський транспорт в Україні. Географія послуг зв'язку в Україні. Географія телекомунікаційних послуг в Україні.

Зовнішньоекономічна політика України на сучасному етапі ринкової реформації.
Роль і значення зовнішніх зв'язків в економіці України. Сучасні риси та особливості зовнішньоекономічної діяльності України. Структура експорту та імпорту товарами і послугами. Торгівля - основна форма зовнішніх економічних зв'язків. Товарна структура зовнішньої торгівлі (експорт, імпорт). Сальдо торговельного балансу України. Регіональні відміни експортно-імпортних операцій в Україні. Іноземні інвестиції в Україні, географія основних країн-інвесторів. Галузева та територіальна структура іноземного інвестування в Україні. Участь України в міжнародній фінансово-кредитній діяльності. Особливості розвитку та розміщення спільних підприємств в Україні. Географія поширення транснаціональних корпорацій в Україні. Участь України в міжнародному соціальному співробітництві. Особливості міжнародного співробітництва України в галузі культури, освіти, охорони здоров'я, спорту. Транскордонне співробітництво України. Єврорегіони в Україні. Проблеми та перспективи зовнішньоекономічного співробітництва України.

3.10 ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ І РОЗСЕЛЕННЯ

Динаміка чисельності населення.

Чисельність населення і методи його обліку. Облік населення в різні історичні епохи. Історія переписів населення у світі та в Україні. Етапи становлення теорії і практики переписів. Принципи проведення перепису населення. Роль чисельності населення в життєдіяльності суспільства. Категорії та методи обліку населення, переписи населення. Динаміка чисельності населення світу, континентів та України. “Демографічний вибух” та його наслідки. Прогнози чисельності населення.

Природний рух населення.

Джерела формування чисельності населення. Народжуваність. Тенденції та чинники народжуваності. Спеціальні коефіцієнти народжуваності. Плідність жінок. Репродуктивна поведінка. Географія народжуваності у світі та Україні. Показники рівня смертності. Тенденції динаміки смертності населення у світі та Україні. Причини зростання смертності в сучасний період. Таблиці смертності. Середня тривалість життя. Географія смертності у світі та Україні. Природний приріст населення регіонів. Загальний коефіцієнт природного приросту. Диференціація країн світу за рівнем природного приросту. Проблема депопуляції населення багатьох розвинених держав світу. Сутність відтворення населення. Показники відтворення населення. Динаміка відтворення населення у світі та в Україні. Історичні типи відтворення населення. Показники природного відтворення населення: нетто- і бруто-коефіцієнти відтворення. Демографічний перехід. Фази демографічного переходу. Сутність категорії демографічного оптимуму. Режим відтворення населення. Мета, завдання та типи демографічної політики. Методи реалізації демографічної політики.

Статеві-вікова структура населення.

Особливості статевого складу населення різних вікових груп. Причини диспропорцій статевого складу населення. Територіальні відмінності складу населення світу та України за статтю. Розподіл населення за віком. Методи вивчення вікового складу населення. Статеві-вікова “піраміда”. Типи вікових структур населення за О.Сундбергом. Типи країн за віковим складом населення. Територіальні відмінності вікового складу населення України. Старіння населення. Демографічні та соціально-економічні проблеми і наслідки старіння населення окремих регіонів. Середній вік населення.

Сучасні теорії та концепції походження людини. Расовий поділ населення світу.

Людські раси та расові ознаки. Формування великих рас та їх класифікація. Морфологічні та фізіологічні ознаки, просторовий розподіл великих рас. Формування і географія перехідних та змішаних рас.

Поняття про етногенез та етнічні спільності. Принципи класифікації народів.

Поняття про етногенез. Етапи (фази) етногенезу. Етнічні процеси: етнооб'єднувачі – етнічна консолідація, етнічна асиміляція, міжетнічна інтеграція; етнорозмежувальні процеси – етнічна парціація, етнічна сепарація, етнічна дисперсія. Найбільші за

кількістю населення народи світу, їх географія. Типологія країн за характером етнічної структури. Етнолінгвістична класифікація та чисельність народів світу. Мовні сім'ї, групи і підгрупи. Етнічний склад населення України. Етногеографічне районування України. Мовний склад населення світу та України.

Релігійна структура населення світу.

Релігійна структура населення світу, регіонів та окремих країн. Класифікація релігій. Місцеві традиційні (первісні) вірування, національні релігії, світові релігії: Сучасна георелігійна ситуація в Україні.

Географія трудових ресурсів.

Суть і структура трудових ресурсів. Види трудових ресурсів. Економіко-географічні аспекти формування робочої сили в світі і його регіонах. Структура зайнятості населення світу. Динаміка зайнятості населення різних типів країн. Безробіття то його види. Регіональні відмінності в рівнях безробіття та причини, що їх зумовлюють. Зайнятість населення України. Трансформація зайнятості в умовах становлення ринкових відносин. Чинники безробіття, державні заходи її ліквідації.

Ринок робочої сили. Ринок робочої сили: сутність функціонування і перспективи. Формування робочої сили в ринкових умовах. Зовнішній і внутрішній ринок праці. Моделі ринку праці: японська, модель США, шведська модель. Регіональні ринки праці.

Поняття міграції населення. Причини, мотиви міграцій. Класифікація міграцій.

Сутність міграції та її роль в розвитку суспільства. Чинники розвитку міграцій. Методи вимірювання та обліку міграцій. Типологія міграцій.

Основні міграції населення світу. Історико-географічний огляд світової міграції. Характеристика міграції в Україні. Міграційна політика. Міграційна рухливість населення світу. Територіальні відмінності в інтенсивності міграцій. Міграційна політика.

Розміщення населення та фактори, що його визначають.

Сутність поняття "розміщення". Показники та методи дослідження розміщення населення. Головні чинники розміщення населення. Розміщення населення світу. Розміщення населення України.

Розселення населення та його форми.

Суть системи розселення. Основні поняття розселення. Історичні типи розселення населення. Фактори і закономірності формування розселення населення. Методи дослідження розселення. Закономірності, принципи та тенденції розвитку розселення. Зрушення в структурі розселення. Регіональні системи розселення.

Міста їх суть, особливості. Класифікація міст. Міста, їх суть, особливості. Методи географічного дослідження міст. Історико-географічний огляд розвитку міст світу. Найбільші міста у сучасному світі. Формування сучасної мережі міст. Типологія міст. Світові міста та їх роль в епоху глобалізації.

Урбанізація. Соціально-географічні, просторові аспекти. Сутність поняття "урбанізація". Показники вимірювання урбанізації. Чинники розвитку урбанізації. Темпи та рівні розвитку урбанізації у світі, фактори нерівномірного розподілу та темпів зростання міського населення. Урбанізаційні процеси в окремих країнах світу. Географія урбанізації та її районування. Форми розвитку урбанізації. Сутність процесів субурбанізації, рурбанізації та деурбанізації. Урбанізаційна політика. Міські агломерації: суть, властивості. Еволюція міських агломерацій. Типи міських агломерацій. Мегаполіси.

Географія сільського розселення. Особливості сільського розселення. Динаміка кількості сільського населення світу та регіонів. Розподіл сільського населення за регіонами та країнами. Чинники сільського розселення. Форми територіальної організації сільського розселення. Характерні риси сільського розселення у різних регіонах та країнах світу. Критерії виділення сільських поселень. Класифікація сільських поселень: за людністю, функціями, мікрогеографічним, планувальною формою. Формування сучасної сільської поселенської мережі. Сільське населення України. Типи сільських поселень в Україні, аналіз чинників формування сільського розселення.

3.11 ГЕОГРАФІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Географія світового господарства, як об'єкт економічної і соціальної географії. Світове господарство – складна територіально-господарська система, сукупність взаємозв'язаних національних господарств країн світу. Основні закономірності розвитку світового господарства, як системи, що функціонує на основі взаємодії географічного середовища, населення і виробництва. Обмін товарами, світовий ринок — економічна основа світового господарства. Суть суспільного поділу праці. Сучасна функціонально-галузева структура світового господарства. Спеціалізація господарства окремих країн, як результат географічного поділу праці. Закономірності інтернаціоналізації виробництва.

Міжнародні економічні відносини і їх основні форми – міжнародні валютні відносини; міжнародні фінансово-кредитні відносини; міжнародне науково-технічне співробітництво; міжнародне виробниче співробітництво та інвестиційна діяльність (спеціалізація та кооперування, спільне виробниче та економічне підприємництво); міжнародна торгівля товарами; міжнародна торгівля послугами; міжнародна рекреаційно-туристська діяльність; міжнародний ринок трудових ресурсів (міграція робочої сили). Спільне вирішення глобальних проблем людства екологічної і раціонального природокористування, енергетики, продовольчої, зростання світового населення, освоєння Світового океану, космосу та інші.

Промисловість-провідна сфера матеріального виробництва у світовому господарстві.

Структурно-виробничі та географічні особливості і зміни в промисловості світу. Вплив природних і суспільно-економічних факторів. Видобувна промисловість. Розвиток транснаціональних корпорацій в промисловості.

Паливно-енергетичний комплекс. Склад та значення, світові запаси енергоресурсів, розміщення, географія видобутку і використання. Вугільна, нафтова і газова промисловість, світові запаси, динаміка і рівень видобутку, і забезпеченість. Географія міжнародної торгівлі вугіллям, нафтою і природним газом, основні вантажопотоки. Країни-експортери енергоресурсів і країни-імпортери. Електроенергетика світу. Типи електростанцій. Електроенергетичний баланс. Територіальний розподіл виробництва і споживання електроенергії у світі. Альтернативні джерела енергії. Енергетична проблема світу і шляхи її вирішення. Екологічні проблеми.

Металургійна промисловість світу. Галузевий склад, паливна і сировинна база. Залізорудна промисловість — географія розміщення, основні напрями вантажопотоків залізорудної сировини. Територіальний розподіл світового виробництва сталі, провідні країни. Географія споживання і світова торгівля чорними металами. Кольорова металургія. Сучасна структура галузі, сировинна база, географія розміщення, основні напрями вантажопотоків сировини та готової продукції. Характеристика окремих галузей кольорової металургії: мідної, алюмінієвої, свинцево-цинкової промисловості. Світове виробництво кольорових металів. Країни-експортери та імпортери сировини і кольорових металів.

Машинобудівна промисловість. Світогосподарське значення та зв'язок з НТР. Особливості галузевої структури і рівень сучасного розвитку в країнах різного типу. Географія основних галузей машинобудування у світі: загальне машинобудування; транспортне машинобудування; електроніка та електротехніка. Значення галузей військово-промислового комплексу в розвитку світового машинобудування та на прикладі окремих соціально-економічних типів держав. Найбільші світові машинобудівні корпорації, що виконують у тому числі і військові замовлення. Основні машинобудівні райони світу. Транснаціональні корпорації та їх вплив на розміщення світового машинобудування в розрізі окремих галузей.

Хімічна і нафтохімічна промисловість світу. Значення в народному господарстві та зв'язок з НТР. Галузева структура. Особливості розміщення та використання хімічної сировини. Гірничо-хімічна промисловість та її галузева структура. Техніко-економічні особливості виробництва і основні фактори його розміщення.

Географія світового виробництва і споживання продукції основної хімії, зокрема, мінеральних добрив. Нафтохімічна промисловість та інші галузі на основі органічного синтезу; склад, значення в народному господарстві, зв'язок з НТР. Географія ресурсів, виробництва і споживання основних видів продукції. Країни-експортери та імпортери продукції органічної хімії.

Аграрний комплекс світу. Географія галузей сільського господарства світу. Поняття про аграрний комплекс. Його структура, роль та значення в системі сучасного світового господарства.

Аграрні відносини – базова складова формування аграрного комплексу світу. Типи сучасних аграрних відносин, приклади їх реалізації в системі регіонального, субрегіонального та державного господарства.

Соціально-економічні типи ведення сільського господарства світу, виходячи з специфіки аграрних відносин: натуральне, напівтоварне, общинне та родоплемінне сільське господарство; традиційне селянське споживацьке напівтоварне; традиційне напівтоварне поміщицько-латифундистське; товарне фермерське господарство; товарне державно-кооперативне; товарне ринкове крупно підприємницьке (плантаційне та корпоративне).

Вплив природних і соціально-економічних умов на розвиток і розміщення світового сільськогосподарського виробництва.

Рослинництво і тваринництво – основні галузі сільського господарства. Галузевий склад і типи рослинництва. Значення і географічне поширення зрошувального землеробства. Зернове господарство — основа рослинництва. Географія виробництва пшениці, кукурудзи, рису. Технічні культури та їх географія. Головні цукроносні, волокнисті, олійні культури. Особливості плантаційного виробництва чаю, кави, какао. Розміщення каучуконосів. Овочівництво. Картоплярство. Плодівництво.

Географія транспорту світу. Транспорт – галузь матеріального виробництва, матеріальна основа географічного поділу праці. Поняття про світову та регіональну транспортну систему. Сучасний рівень розвитку транспорту в країнах різних типів, зв'язок з НТР.

Сучасні ринкові форми розвитку та підвищення ефективності роботи світового транспорту. Поняття про транспортну логістику, причини виникнення та переваги над традиційними формами. Транспортно-логістичні компанії, як основні суб'єкти світової транспортної системи в контексті ринкових засад глобалізованого господарства світу. Світовий та український досвід впровадження і розвитку транспортної логістики, значення її для розвитку всіх галузей системи світового господарства. Євро логістика, регіональні та національні перевізники.

Географія галузей невиробничої сфери. Сучасний зміст та структура невиробничої сфери, роль та значення в системі світового господарства. Співвідношення понять “невиробнича сфера”, “сфера послуг”, “сфера обслуговування”, “галузі соціальної інфраструктури” в науковому трактуванні. Чинники розвитку галузей невиробничої. Впливова дія сучасних суспільних пріоритетів та зміни в структурі суспільних потреб як головна передумова диференціації невиробничої сфери та появи в ній нових галузей. Суспільно-географічна характеристика провідних галузей невиробничої сфери: міжнародної торгівлі, рекреаційно-туристичної сфери, банківської системи. Їх сучасна інституційна структура. Роль та значення галузей невиробничої сфери в структурі господарчих комплексів різних соціально-економічних типів держав.

Техніко-інформаційні галузі світового господарства. Поняття про світову інформаційну індустрію, її роль та значення в розвитку сучасної системи світового господарства, окремих галузей виробництва, невиробничої сфери. Загальна характеристика інформаційної індустрії, її структура, принципи розвитку. географія найважливіших регіонів та держав інформаційної індустрії.

Світовий електрозв'язок як техніко-економічна галузь світового господарства. Роль та значення в сучасній господарській системі. Структура галузі електрозв'язку та принципи

її розвитку. етапи розвитку сучасної системи зв'язку. Характеристики провідних регіонів та держав, регіональні особливості світового електрозв'язку.

Світова комп'ютерна телекомунікаційна система. Інтернет. Загальна характеристика та принципи розвитку сучасних телекомунікацій. Регіональна структура Інтернет.

3.12 РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Загальна характеристика держав Західної Європи.

Спільні та відмінні риси соціально-економічного та політичного розвитку. Соціально-економічні типи країн. Природно-ресурсні і соціально-економічні фактори розвитку економіки.

Господарство, його роль в міжнародному поділі праці. Географія провідних галузей господарства. Порайонні відміни. Зовнішньоекономічні зв'язки регіону. Структура та географія зовнішньої торгівлі. Соціально-культурні зв'язки та інтеграційні перспективи. Екологічні проблеми.

Суспільно-географічна характеристика Великобританії. Економіко-географічне і геополітичне положення. Склад території. Державний лад. Зміна положення Великобританії як метрополії колишньої Британської імперії на лідера Британської Співдружності націй. Сучасний адміністративний поділ і історичні області Великобританії.

Промисловість. Місце в структурі ВВП. Значна роль довізної сировини. Галузева структура промисловості; традиційні і нові галузі в добувній і обробній промисловості.

Сільське господарство. Транспорт. Зовнішні зв'язки. Економічні райони.

Суспільно-географічна характеристика ФРН. Державний і адміністративно-територіальний устрій Німеччини. Економіко-географічне положення. Значення виходу до Північного моря і судноплавства по річках, сусідства з високо-розвинутими країнами. Природно-ресурсні та соціально-економічні фактори як передумови розвитку господарства.

Господарство, його роль в міжнародному поділі праці. Географія провідних галузей господарства. Порайонні відміни. Зовнішньоекономічні зв'язки держави. Структура та географія зовнішньої торгівлі. Соціально-культурні зв'язки та інтеграційні перспективи. Сучасні проблеми економічного і соціального розвитку країни.

Суспільно-географічна характеристика Франції. Розміри і склад території. Сучасне економіко-географічне положення. Державний лад і адміністративно-територіальний поділ. Місце Франції і роль в сучасному світі та в системі європейської інтеграції.

Історико-географічні особливості розвитку господарства і загальна його характеристика. Природно-ресурсні і соціально-економічні фактори розвитку економіки. Склад і територіальні відміни в розміщенні населення.

Господарство, його роль в міжнародному поділі праці. Географія провідних галузей господарства. Порайонні відміни. Зовнішньоекономічні зв'язки держави. Структура та географія зовнішньої торгівлі. Соціально-культурні зв'язки та інтеграційні перспективи. Екологічні проблеми.

Суспільно-географічна характеристика Італії. Італія в складі найбільших економіко-розвинутих країн Європи. Державний устрій і адміністративно-територіальний поділ. Природно-ресурсні і соціально-економічні фактори розвитку економіки.

Господарство, його роль в міжнародному поділі праці. Географія провідних галузей господарства. Порайонні відміни. Зовнішньоекономічні зв'язки держави. Структура та географія зовнішньої торгівлі. Соціально-культурні зв'язки та інтеграційні перспективи. Екологічні проблеми.

Спільні та відмінні риси у соціально-економічному розвитку держав Центральної Європи.

Формування території, етапи геополітичного та економічного розвитку. Сучасна політична карта і особливості транзитивних економік країн регіону в контексті європейської інтеграції. Промисловість. Зрушення в структурі виробництва і його розміщенні. Сучасні проблеми розвитку економічної інтеграції національних господарств

країн Центральної Європи. Рівні розвитку, економічні моделі національних господарств. Галузі міжнародної спеціалізації та зміни в галузевій і територіальній структурі. Головні промислові центри країн Центральної Європи.

Суспільно-географічна характеристика республіки Польща. Економіко-географічне і геополітичне положення, історичні сторінки країни. Державний устрій. Місце в світовій економіці. Природно-ресурсні і соціально-економічні фактори розвитку економіки.

Господарство, його роль в міжнародному поділі праці. Географія провідних галузей господарства. Порайонні відміни. Зовнішньоекономічні зв'язки держави. Структура та географія зовнішньої торгівлі. Соціально-культурні зв'язки та інтеграційні перспективи. Екологічні проблеми.

Азія. Загальний огляд. Субрегіони Азії.

Економіко-географічне і геополітичне положення. Політична карта. Типологія країн. Населення. Відтворення населення. Етнолінгвістичний склад. Релігії. Особливості економічного і соціального розвитку та загальна характеристика економіки субрегіонів. НК.

Економіко-географічна характеристика держав Південно-Західної Азії. Економіко-географічне і геополітичне положення. Політична карта і основні етапи її формування. Історико-географічні особливості країн субрегіону. Господарська оцінка природних умов і ресурсів. Значення найбільших в світі запасів нафти та газу.

Населення, демографічні особливості, етнічний та релігійний склад. Іслам, його вплив на соціальне життя регіону. Спосіб та умови життя населення. Рівень урбанізації. Міста. Найдавніші центри цивілізації.

Промисловість. Економічна та політична роль нафтодобувних країн, специфічні умови їх розвитку. Нафтодобувний та нафтопереробний комплекс країн Перської затоки, його вплив на структуру господарства. Роль ОПЕК в економіці країн субрегіону та світу. Сільське господарство. Особливості його ведення в районах Аравії, Месопотамії, Середземномор'я, Передньої Азії. Роль іригації в сільському господарстві. «Перехрестя континентів». Міжнародні морські, повітряні і наземні шляхи. Протоки Босфор і Дарданелли. Суецький канал. Транспортні проекти. Зовнішні економічні зв'язки. Рекреація і туризм.

Економіко-географічна характеристика Туреччини. Особливості економіко-географічного положення. Державний лад. Природні умови та ресурси, їх вплив на розвиток господарства. Населення. Демографічні особливості. Етнічний склад. Розміщення населення. Урбанізація. Особливості розвитку та загальна характеристика господарства. Структура та географія промисловості. Сільське господарство. Відмінності в спеціалізації і рівні розвитку приморських і внутрішніх районів. Транспорт і його географія. Вплив міжнародного транзиту і туризму на розвиток інфраструктури. Зовнішньоекономічні зв'язки, проблеми регіональних диспропорцій в розміщенні продуктивних сил. Економічні райони.

Економіко-географічна характеристика держав Південної Азії. Склад території; етапи формування сучасної політичної карти. Центральне положення в басейні Індійського океану. Сухопутні кордони субрегіону, їх економічне і політичне значення. Історико-географічні особливості розвитку Південної Азії. Населення. Демографічна ситуація. Расовий та етнічний склад населення. Розміщення населення. Рівень урбанізації. Міста: типи, функції. Загострення соціальних і економічних проблем великих міст. Сільське розселення. Спосіб та умови життя населення. Природна та культурна спадщина. Особливості та рівень економічного і соціального розвитку країн. Загальна характеристика та структура економіки. Етапи розвитку, багатокладність економіки та аграрні проблеми. Відмінності в рівні розвитку промислового виробництва. Сільське господарство. Типологія країн субрегіону.

Індія - найбільша країна субрегіону. Економіко-географічне положення. Державний лад, адміністративно-територіальний поділ. Природні умови і ресурси. Мінеральні ресурси.

Енергетичні ресурси. Транспортні і іригаційні можливості річок та їх використання. Проблема водозабезпечення сільського господарства. Лісові ресурси. Земельні ресурси. Екологічні проблеми.

Населення Індії. Динаміка чисельності населення. Демографічна ситуація. Етнічна і релігійна строкатість населення і пов'язані з цим проблеми. Характер розміщення населення, переважаючі форми розселення. Темпи та рівень урбанізації. Міста та міські агломерації. Делі, Колката, Мумбаї, Ченнаї, Вішакхапатнам, Варанасі.

Господарство. Етапи розвитку. Місце в світі. Заходи уряду по перетворенню соціальної і економічної структури господарства. Створення і розвиток державного сектору економіки, аграрні реформи, їх значення для удосконалення господарства. Розвиток ринкової економіки відкритого типу. Сучасний рівень виробництва – зрушення в макроструктурі і територіальній структурі господарства.

Промисловість. Рівень індустріалізації. Структурні і технологічні зміни у промисловому виробництві. Формування промислових районів, «коридори росту». Енергетика. Будівництво гідроенергетичних комплексів. Програма розвитку національної атомної енергетики. Розвиток металургії, машинобудування та хімічної промисловості. Традиційні галузі промисловості.

Сільське господарство. Шляхи подолання відсталості сільськогосподарського виробництва. Індія – країна давньої землеробської культури. Провідна галузь сільського господарства – рослинництво. Головні сільськогосподарські культури, їх географія. Особливості тваринництва. Роль «зеленої революції» у розвитку сільського господарства.

Транспорт. Залізнична мережа та ефективність роботи залізничного транспорту. Розвиток автомобільного транспорту. Значення морського транспорту. Напрями основних вантажопотоків. Структура і географія зовнішніх економічних зв'язків.

Економіко-географічна характеристика держав Південно-Східної Азії. Особливості економіко-географічного положення на перехресті важливих морських торговельних шляхів. Етапи формування сучасної політичної карти субрегіону. Рівень вивченості природних ресурсів, різноманітність, запаси, світове значення. Відміни в характері земельних ресурсів напівострівної й острівної частин території. Лісові ресурси. Водні ресурси.

Населення. Демографічна ситуація. Етнічний склад. Релігії. Розміщення населення. Рівень урбанізації. Найбільші міста - Джакарта, Бангкок, Ханой, Хошимін, Маніла, Куала-Лумпур, Янгон.

Особливості та рівень економічного і соціального розвитку. Місце в світі. Аграрно-сировинний характер економіки. Особливості галузевої структури промисловості. Гірничодобувна промисловість. Галузі важкої промисловості. Нові працевіткі галузі. Сільське господарство. Багатоукладність сільського господарства, аграрні реформи. «Зелена революція» та її значення у розвитку сільського господарства регіону. Рослинництво. Культура поливного рису. Планаційні культури. Тваринництво. Транспортні системи. Малаккська протока. Зовнішні економічні зв'язки. Роль туризму. Відмінності в рівнях розвитку продуктивних сил і шляхи формування національної економіки.

Економічний потенціал нових індустріальних країн: Сінгапур, Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія та їх місце в міжнародному поділі праці. Структурна перебудова господарства. Технопарки. Сінгапур - типовий приклад нової індустріальної країни. Фінансово-торгівельні і промислові функції Сінгапуру. Роль країни в регіоні та у світі. Індонезія - найбільша країна субрегіону. Природні умови і ресурси. Населення. Господарство. Новітні працевіткі виробництва. Транспорт. Зовнішні економічні зв'язки Індонезії. Внутрішні відмінності та мозаїчність територіальної структури господарства. Туризм.

Економіко-географічна характеристика держав Східної Азії. Особливості економіко-географічного і геополітичного положення. Політична карта та етапи її

формування. Природні умови та забезпеченість природними ресурсами. Чисельність населення. Демографічна ситуація. Етнічний та релігійний склад населення. Нерівномірність розміщення населення. Міське та сільське розселення. Спосіб та умови життя населення.

Соціально-економічні типи країн та відмінності в рівнях економічного розвитку і структурі господарства. НІК Східної Азії. Тайвань. Розвиток наукомістких і високотехнологічних галузей. Регіональна політика.

Економіко-географічна характеристика Японії. Японія - одна з головних високорозвинутих країн світу. Економіко-географічне і геополітичне положення. Вплив острівного положення Японії на господарство. Державний лад та адміністративно-територіальний поділ. Місце Японії в сучасній світовій економіці та політиці.

Природно-ресурсні чинники. Забезпеченість Японії мінерально-сировинними ресурсами. Імпорт сировини і палива. Природно-рекреаційні ресурси. «Наступ на море і гори».

Населення. Чисельність населення і його динаміка. Природний приріст та демографічна ситуація. Історичні відомості про заселення і формування етнічного та релігійного складу населення. Ринок праці. Освіта в Японії. Основні риси розселення. Урбанізація. Географія міст і агломерацій. Формування і проблеми мегаполісу Токайдо (агломерації Кейхін, Хансін, Тюкьо). Японський культурний феномен.

Історико-географічні особливості розвитку господарства та його загальна характеристика. Розвиток економіки країни після II світової війни. Чинники, що зумовили перебудову структури господарства. Моделі розвитку японської економіки. Особливості галузевої та територіальної структури господарства. Роль монополістичних об'єднань в господарстві.

Промисловість - провідна галузь економіки Японії. Галузева структура. Характеристика паливно-енергетичного комплексу. Значення АЕС. Географія чорної та кольорової металургії, машинобудування (зокрема автомобілебудування, електроніки, електротехніки), хімічної і нафтохімічної промисловості. Розвиток традиційних галузей: легкої та харчової промисловості. Тихоокеанський промисловий пояс і його підрайони. Японські технополіси. Програма «Технополіс».

Сільське господарство - багатогалузевий сектор інтенсивної економіки. Структура земельного фонду. Аграрні відносини. Галузева структура. Продовольча спрямованість сільського господарства. Зони сільськогосподарської спеціалізації. Значення рибальства.

Транспортна система та її роль у внутрішніх і зовнішніх зв'язках. Залізничний транспорт. Успіхи Японії в області створення високошвидкісних залізничних магістралей. Автомобільний транспорт. Роль морського транспорту у внутрішніх та зовнішніх зв'язках. Портові комплекси. Зв'язки між островами (підводні тунелі). Річковий транспорт. Повітряний транспорт.

Зовнішня торгівля. Торгівельний баланс Японії. Товарна структура експорту і імпорту. Географія зв'язків. Японія в міжнародному географічному поділі праці.

Регіональні відмінності в розміщення продуктивних сил. Історичні райони. Вплив природних і економічних умов на територіальні відмінності в господарстві та формування економічних районів. Економічні райони (Хоккайдо, Канто, Токай, Хокуріку, Тохоку, Кінкі, Тюгоку, Сікоку, Кюсю, Окінава). Забруднення навколишнього середовища та екологічні проблеми Японії. Культурна і природна спадщина Японії.

Економіко-географічна характеристика Китаю. Економіко-географічне та геополітичне положення. Державний лад і адміністративно-територіальний поділ Китаю. Природні умови і ресурсний потенціал. Мінеральні ресурси. Земельні ресурси і земельний фонд. Водні ресурси. Біологічні ресурси континентального Китаю і шельфу морів.

Населення. Динаміка чисельності населення. Демографічна ситуація і демографічна політика. Етнічний склад. Хуацяо. Релігія. Розміщення населення. Рівень урбанізації. Китайське місто. Сільське розселення. Умови та рівень життя населення. Освіта і наука.

Господарство Китаю. Соціальна і економічна політика та головні етапи розвитку економіки країни після 1949 року. Господарський комплекс країни: соціально-економічні перетворення та галузева структура. Стратегія «трьох кроків». Китайське «економічне чудо». Ринкове регулювання економіки при збереженні директивного планування.

Промисловість. Зрушення в галузевій структурі. Паливно-енергетичний комплекс. Металургійна база Китаю. Машинобудування. Хімічна промисловість. Традиційні галузі господарства Китаю: легка і харчова промисловість.

Сільське господарство. Галузева структура. Китай – країна давньої землеробської цивілізації. Значення рослинництва. Географія зернових і технічних культур. Культура рису в Китаї. Зернова проблема і шляхи її подолання. Тваринництво та географія його галузей. Історія розвитку шовківництва. Сільськогосподарські райони Китаю.

Транспортна система Китаю. Структура транспорту. Залізничний, водний, автомобільний, трубопровідний, авіаційний транспорт. Традиційні види транспорту. Зовнішні економічні зв'язки.

Внутрішні відмінності. Регіональна політика. Вільні економічні зони. Економічні зони: Східна, Центральна та Західна. Зовнішньоекономічні зв'язки Китаю. Туризм.

Економіко-географічна характеристика держав Північної Америки.

Особливості економіко-географічного і геополітичного положення. Політична карта та етапи її формування. Природні умови та забезпеченість природними ресурсами. Чисельність населення. Демографічна ситуація. Етнічний та релігійний склад населення. Нерівномірність розміщення населення. Міське та сільське розселення. Спосіб та умови життя населення.

Особливості та рівень економічного і соціального розвитку країн. Загальна характеристика та структура економіки. Особливості розвитку промислового виробництва. Сільське господарство. Сфера послуг.

Економіко-географічна характеристика Канади. Загальні відомості. Історичні особливості формування території держави. Державний лад і адміністративно-територіальний поділ. Оцінка економіко-географічного положення. Природно-ресурсні чинники розвитку економіки.

Населення. Чисельність. Демографічна ситуація. Етнічний склад. Корінне населення. Англо-французський дуалізм. Українці в Канаді. Проблема імміграції. Розміщення населення. Міське і сільське населення. Урбанізовані зони і ареали.

Економіка. Історичні особливості розвитку. Роль іноземного капіталу у формуванні структури господарства Канади. Експортний характер економіки. Рівень розвитку видобувних і обробних галузей. Географія провідних галузей промисловості. Гірничодобувна промисловість. Лісове господарство Канади. Сільське господарство. Географія галузей рослинництва і тваринництва. Канада - виробник і експортер пшениці. Спеціалізація степових провінцій (Манітоба, Саскачеван і Альберта) та їх роль у розвитку сільського господарства. Хутровий промисел. Рибальство. Транспорт. Зовнішні економічні зв'язки та їх географія. Структура міжнародної торгівлі Канади. Інтеграція з США. Внутрішні відміни. Провінції Онтаріо і Квебек. Степові провінції. Британська Колумбія. Канадська Північ.

Економіко-географічна характеристика Сполучених Штатів Америки. Виникнення держави, етапи формування території. Особливості економіко-географічного положення. Зміна його на різних етапах розвитку. Державний лад і адміністративно-територіальний поділ. Природні умови і ресурси США. Природоохоронні території.

Населення. Чисельність. Етапи відтворення населення. Сучасна демографічна ситуація. Віково-статева структура. США – країна іммігрантів. Масштаби і характер імміграції, її етапи. Географія міграційних потоків. Вплив імміграції на освоєння території США. Українська діаспора в США. Формування та особливості американської нації. Характеристика складу сучасної американської нації. Урбанізація. Динаміка процесу урбанізації в США, територіальні форми. Метрополітенські статистичні ареали: первинні

метрополітенські статистичні ареали (ПМСА) та консолідовані метрополітенські статистичні ареали (КМСА). Мегаполіси США – Приатлантичний (Бостон-Вашингтон), Приозерний (Чикаго-Пітсбург), Каліфорнійський (Сан-Дієго-Сан-Франциско). Урбанізованість території в різних районах США. Субурбанізація. Позаметрополітенське розселення.

Економіка. Історико-географічні особливості розвитку. Значення природно-ресурсного потенціалу. Основні риси та структура господарства. Соціально-економічні і політичні передумови перетворення США в найрозвинутішу країну світу. Транснаціональний монополістичний капітал. Державно-монополістичне регулювання. Американські ТНК та «друга економіка» в зарубіжних країнах. Зміни в галузевій і територіальній структурі господарства. Військово-промисловий комплекс в економіці США. Вплив США на світову економіку.

Промисловість. Загальна характеристика, місце в світовій економіці. Галузева структура промисловості. Високотехнологічні виробництва.

Паливно-енергетичний комплекс. Структура паливно-енергетичного балансу. Нафтова, газова і вугільна промисловість. Електроенергетика. Масштаби та структура виробництва електроенергії. ТЕС, АЕС, ГЕС та їх географія. Нетрадиційні джерела енергії.

Металургія США – типова «стара» галузь промислового виробництва. Чорна металургія, її вплив на територіальну структуру господарства. Сировинна база. Металургійні райони: Північно-Аппалачський (Внутрішній), Приозерний, Приатлантичний. Децентралізація галузі, причини скорочення абсолютних розмірів виробництва та виплавки чорних металів.

Кольорова металургія. Сировинна база та географія галузей кольорової металургії (мідеплавильна, алюмінієва, свинцево-цинкова). Перспективи розвитку кольорової металургії.

Машинобудування – провідна та типова галузь промисловості США. Галузева структура. Традиційні та нові галузі, їх географія. Автомобільна промисловість, масштаби виробництва, основні риси розміщення та сучасна структура. Авіаракетокосмічна промисловість. Роль крупних монополій («Макдоннел-Дуглас», «Боїнг», «Локхід») у розвитку галузі. США – світовий лідер з виробництва електротехнічної та електронної продукції.

Хімічна і нафтохімічна промисловість. Сучасна структура. Основні райони та центри. Легка промисловість. Текстильна промисловість. Зрушення в розміщенні підприємств галузі. Швейна промисловість. Харчова промисловість. Галузева структура. Рівень монополізації. Географія галузей.

Основні промислові райони США. Продукція США на зовнішніх ринках. Суперництво з іншими центрами і регіонами світу.

Сільське господарство США. Оцінка природних умов для розвитку сільського господарства. Аграрні відносини, їх історичний розвиток, сучасний стан. Місце сільського господарства в структурі агробізнесу США. Виробнича структура сільського господарства. Землеробство. Географія зернових і технічних культур. Тваринництво США. Ефективність і територіальна спеціалізація сільського господарства.

Транспортна система США. Оцінка природних умов для розвитку транспорту. Історичні особливості розвитку, зміна структури транспорту. Автомобільний, залізничний, внутрішній водний, морський, авіаційний та трубопровідний транспорт. Конфігурація транспортної мережі США.

Зв'язок і телекомунікації. Географія науки в США. Технопарки і технополіси.

Зовнішні економічні зв'язки. Роль США у світовому господарстві. Місце за обсягом зовнішньої торгівлі. Стан торгівельного балансу і його структура. Географія зовнішньої торгівлі. Економічні зв'язки з Україною.

Економічні райони США. Економічне районування (американські географи, вчені інших країн). Економіко-географічна характеристика макрорайонів США: "Північ"

(промислова Північ) – головний економічний район; "Південь США" (колишній рабовласницький Південь), "Захід США" (Захід, що колонізується). Чотирьохчленне економічне районування США: Північний Схід, Південь, Середній Захід, Захід. Дев'ятичленне економічне районування: Нова Англія, Середньоатлантичні штати, Північно-Східний Центр, Північно-Західний Центр, Південноатлантичні штати, Південно-Східний Центр, Південно-Західний Центр, Гірські штати, Тихоокеанські штати. Нью-Йорк – економічна столиця США. Головні промислові центри: Нью-Йорк, Бостон, Балтімор, Пітсбург, Чикаго, Детройт, Канзас-Сіті, Новий Орлеан, Сан-Франциско, Лос-Анджелес.

Англо-Америка як культурний регіон.

Загальна економіко-географічна характеристика держав Латинської Америки.

Своєрідність Латинської Америки як одного з регіонів країн, що розвиваються. Поняття: "Латинська Америка". "Мезоамерика", "Вест-Індія", "держави Карибського басейну". Особливості формування сучасної політичної карти. Економіко-географічне положення.

Природно-ресурсні чинники. Різноманітність багатств природних ресурсів. Основні слабоосвоєні території. Основні "нафтові" країни, їх роль в світовій і регіональній економіці. Ресурси для металургії, їх значення в господарській спеціалізації окремих країн. Забезпеченість водними ресурсами, рівень розвитку водного господарства, здійснення проектів його багатоцільового розвитку. Лісові ресурси, наслідки знищення лісів.

Населення. Динаміка чисельності та демографічні процеси. Мозаїчність етнічного складу. Корінне населення. Релігійний склад. Особливості розміщення населення. Характер і масштаби урбанізації. «Несправжня урбанізація». Особливості сільського розселення.

Економіка. Особливості сучасного господарства латиноамериканських країн: багатокладність господарства, вузька спеціалізація, залежність від іноземного капіталу, розвиток державного сектора економіки. Рівень економічного та соціального розвитку. Місце у світі. Промисловість. Сучасна структура. Роль видобувних галузей. Експортні галузі видобувної промисловості. «Старі» і нові галузі обробної промисловості, райони їх концентрації. Прогрес наукоємких галузей.

Сільське господарство. Аграрні відносини. Технічна база. Типи організації сільськогосподарського виробництва. Рослинництво. Споживчі культури. Плантаційні культури. Тваринництво. Рибальство. Лісове господарство.

Транспорт. Трансконтинентальні шляхи. Панамський канал.

"Нові індустріальні країни" (Мексика, Бразилія, Аргентина). Особливості зовнішніх економічних зв'язків. Рекреаційні ресурси, туризм, їх значення в господарстві Центральної Америки та Вест-Індії. Природна і культурна спадщина. Латинська Америка як культурний регіон.

Своєрідність територіальної структури господарства країн Латинської Америки. Сучасні інтеграційні процеси серед країн Латинської Америки. Макроекономічне районування регіону. Субрегіони – Мезоамерика (Середня Америка): Мексика, Центральна Америка, острівні держави Вест-Індії; Південна Америка: Андські держави, держави Амазонії та Ла-Плати.

Мезоамерика (Середня Америка): Мексика, Центральна Америка, держави Вест-Індії.

Мексиканські Сполучені Штати. Мексика як одна з найбільших країн Латинської Америки. Особливості економіко-географічного та геостратегічного положення. Значення в міжнародному співробітництві. Державний лад.

Різноманітність природних умов та ресурсів. Загальна оцінка природних умов та ресурсів для індустріалізації і розвитку багатогалузевого сільського господарства.

Населення. Чисельність. Демографічна ситуація. Етнічний склад. Зовнішні та внутрішні міграції. Характер розміщення населення. Характерні риси урбанізації. Найкрупніші міста: Мехіко, Гвадалахара, Монтеррей, Пуебла. Сільські системи розселення.

Особливості економічного розвитку. Мексика – одна з найбільш економічно розвинутих країн Латинської Америки та «третього світу». Значення державного сектору в економіці. Посилення орієнтації на використання внутрішніх ресурсів. Іноземний капітал. Промисловість. Роль транснаціональних корпорацій. «Макіладорас». Нафтогазопромисловий комплекс - основа господарства країни. Зміни в розвитку та розміщенні металургійного комплексу. Провідна роль машинобудування та хімічної промисловості. Традиційні галузі: легка та харчова промисловість.

Сільське господарство. Аграрна реформа. Високий агротехнічний рівень сільського господарства. «Зелена революція». Рослинництво – головна галузь сільського господарства. Тваринництво. Роль ТНК в сільськогосподарському виробництві.

Транспорт. Зовнішні економічні зв'язки. Туризм - важливе джерело валютних надходжень. Регіональні диспропорції в розвитку господарства країни.

Центральна Америка. Політична карта субрегіону. Економіко-географічне положення. Своєрідність природних умов. Природні ресурси. Проблеми освоєння земельних та лісових ресурсів прибережних рівнин. Панамський канал і його роль. Населення та його чисельність. Заселення території. Етнічний склад. Корінне населення. Щільність населення. Рівень урбанізації. Господарство. Основа економіки — плантаційне і споживче сільське господарство; залежність від іноземного капіталу. Географія основних плантаційних культур. Слабкість внутрішніх господарських зв'язків. Транспортна система.

Вест-Індія як острівний субрегіон Латинської Америки і регіон тропічного плантаційного господарства. Політико-географічна своєрідність. Особливості економіко-географічного положення. Обмеженість мінеральних, водних і земельних ресурсів. Природно-кліматичні передумови для вирощування багаторічних культур. Антропогенний вплив на природу. Населення. Чисельність та демографічна ситуація. Етнічна різноманітність. Щільність населення. Урбанізація. Структура господарства. Місце в світі. Регіон – традиційний виробник сільськогосподарської продукції. Цукровий очерет - головна галузь плантаційного господарства. Видобувна і обробна промисловість. Вест-Індія — один з регіонів міжнародного туризму.

Андські держави, держави Амазонії та Ла-Плати. Політико-географічна своєрідність регіону. Особливості та рівень економічного і соціального розвитку.

Андські держави. Республіки Венесуела, Колумбія, Еквадор, Перу, Болівія, Чилі. Особливості економіко-географічного положення країн регіону. Природні умови і ресурси. Населення. Чисельність, демографічна ситуація. Особливості етнічного та релігійного складу населення. Нерівномірність розміщення населення: концентрація населення в гірських районах і портових центрах. Урбанізація. Головні риси господарства і рівень економічного розвитку. Роль в господарстві і в експорті продукції видобувної промисловості. Обробна промисловість. Особливості сільськогосподарського виробництва, експортна роль плантаційного господарства. Рівень розвитку транспортних комунікацій. Територіальні відмінності господарства. Основні економічні центри: Каракас, Валенсія, Богота, Кіто, Ліма, Ла-Пас, Сант'яго.

Держави Амазонії та Ла-Плати. Склад субрегіону. Особливості економіко-географічного положення. Природні умови та ресурси. Населення. Переважання нащадків емігрантів з Південної Європи. Демографічна ситуація. Розміщення населення. Проблема зайнятості населення. Безробіття. Урбанізація. Особливості та рівень економічного і соціального розвитку. Розвиток видобувної та обробної промисловості. Освоєння енергетичних та лісових ресурсів. Особлива роль Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро, Буенос-Айреса і Монтевідео. Розвиток зернового господарства і тваринництва міжнародного значення. Район Пампи.

Аргентина - одна з найбільш розвинутих країн Латинської Америки. Своєрідність економіко-географічного положення. Багатство земельними і мінеральними ресурсами. Особливості історико-географічного розвитку. Населення і зростання міст. Українська

діаспора в Аргентині. Провідне значення Буенос-Айресу. Посилення ролі Кордови та інших міст.

Видобувна і обробна промисловість. Зростання металургії, транспортного і сільськогосподарського машинобудування. Становлення наукоємних галузей.

Аргентина — найбільший в Латинській Америці виробник зерна і тваринницької продукції. Морозильне господарство. Фактори, що стримують розвиток сільського господарства. Основні види транспорту. Роль морського транспорту в зовнішніх зв'язках. Внутрішні відмінності. Роль столиці. Зовнішні економічні зв'язки Аргентини.

Економіко-географічна характеристика Бразилії. Бразилія - одна з найбільш економічно розвинутих країн Латинської Америки. Особливості економіко-географічного положення. Роль країни в економіці і політиці регіону. Державний лад. Адміністративний поділ.

Природно-ресурсні чинники. Наявність світового значення мінерально-сировинних, водних, лісових і земельних ресурсів. Природно-ресурсний потенціал Амазонії. Населення. Чисельність. Демографічна ситуація. Етнічний склад. Приокеанське розміщення основної частини населення. Економічно активне населення, структура його зайнятості, проблеми. Урбанізація. Найбільші міські агломерації. Бразилія - нова столиця. Заселення Амазонії.

Господарство. Прискорення економічного розвитку країни з середини 60-х років ХХ століття у зв'язку з реалізацією "бразильської моделі" розвитку. Роль іноземного капіталу. Перетворення в індустріально-аграрну країну. Програми освоєння нових районів. Колонізація внутрішніх районів.

Промисловість. Бразилія - постачальник мінеральної сировини на світовий ринок. Гірничодобувна промисловість. Значення районів нового освоєння (Серра-дус-Каражас). Територіальна концентрація галузей обробної промисловості. Енергетика. Чорна та кольорова металургія. Машинобудування (автомобілебудування, верстатобудування, обчислювальна техніка та ін.), хімічна промисловість. Розвиток і розміщення традиційних галузей промисловості: легкої, харчової. Формування багатогалузевих центрів. Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро, Белу-Орізонті.

Сільське господарство. Експортна спрямованість. Рослинництво – провідна галузь сільського господарства. Найважливіші плантаційні культури. Основні продовольчі культури. Тваринництво.

Транспорт. Проблеми і перспективи розвитку. Залізничні і автомобільні магістралі. Відсутність сухопутних шляхів на значній частині території. Значення морського і повітряного транспорту в зовнішніх зв'язках. Зовнішні економічні зв'язки.

Внутрішні відмінності. Особливості територіальної структури господарства. Південний-Схід - "економічне серце" країни. Проблеми розвитку Амазонії та освоєння нових багатств Каражасу.

Загальна економіко-географічна характеристика держав Африки.

Загальна характеристика Африки як регіону в групі країн, що розвиваються. Особливості економіко-географічного положення. Національно-визвольна боротьба народів Африки і розпад колоніальної системи в другій половині ХХ ст. Сучасна політична карта. Африка - найбільший регіон світу за кількістю молодих політично незалежних країн, що розвиваються. Проблеми соціально-економічного розвитку молодих держав. Африка на шляху подолання економічної відсталості.

Природні умови та ресурси. Різноманітність природних умов материка. Багатство мінеральних ресурсів. Райони зосередження нафти і природного газу. Нерівномірність розподілу водних ресурсів. Оцінка енергетичних ресурсів. Оцінка земельних та лісових ресурсів.

Населення. Динаміка чисельності населення. Демографічна ситуація. Расовий та етнічний склад населення. Етнічні особливості різних областей Африки. Нерівномірність розміщення населення. Низький рівень урбанізації. Міста. Значення міграцій. Проблеми трудових ресурсів в Африці.

Особливості розвитку і загальна характеристика економіки. Африка - регіон значного зосередження найбільш економічно-відсталих країн (за критеріями ООН). Галузева і територіальна структура промисловості. Провідне місце видобувних галузей. Становлення обробної промисловості, її географія. Аграрний характер економіки більшості країн Африки. Низький рівень сільськогосподарського виробництва. Технічна відсталість. Структура сільськогосподарського виробництва. Монокультура. Загострення продовольчої проблеми. Типи сільського господарства і форми землеволодіння. Рослинництво як головний напрямок сільського господарства. Місцеві споживчі і товарно-експортні культури, їх географія. Особливості і проблеми африканського тропічного тваринництва. Проблеми підвищення рівня розвитку сільського господарства Африки.

Транспорт. Характер транспортної інфраструктури, нерівномірність її територіального розвитку. Оцінка природних умов в різних регіонах. Транспортні проблеми внутрішніх країн Африки. Трансконтинентальні шляхи. Найбільші порти. Розвиток сучасних видів транспорту.

Зовнішні економічні зв'язки та їх географія. Особливе місце внутрішньої торгівлі регіону в економіці країн, що розвиваються. Своєрідність структури експорту в африканських країнах. Провідні експортні товари. Однотипність імпорту і його роль в економічному розвитку Африки.

Субрегіони: Північна, Західна, Центральна, Східна і Південна Африка.

Економіко-географічна характеристика держав Північної Африки. Політична карта субрегіону. Особливості економіко-географічного положення. Історичні зв'язки з країнами Арабського Сходу. Значення сусідства з Європою в минулому і сучасному. Природні умови і ресурси. Переважання аридних територій, багатство мінеральною сировиною: нафтою, газом, рудними і нерудними корисними копалинами як головні природно-ресурсні особливості субрегіону. Етнічно-мовна однорідність населення. Демографічна ситуація, нерівномірність розселення. Роль міграційних процесів. Рівень урбанізації. Міста.

Особливості економічного розвитку та загальна характеристика економіки. Промисловість. Гірничодобувна промисловість. Машинобудування. Значення нафтопереробної промисловості. Кустарно-ремісничє виробництво. Рослинництво - головна галузь сільського господарства. Розвиток іригації. Значення рибальства. Особливості транспортної мережі. Розвиток автомобільного, трубопровідного і морського транспорту.

Економіко-географічна характеристика держав Західної Африки. Особливості субрегіону як найбільш населеної частини материка. Економіко-географічне положення. Багатство надр Західної Африки. Лісові ресурси. Населення, чисельність, демографічні особливості. Етнічна своєрідність субрегіону. Релігійний склад. Переважання сільського населення. Розселення і міграція. Розвиток урбанізації. Міста. Аграрний характер економіки субрегіону. Споживчі і товарні експортні культури. Особливості і проблеми тваринництва. Значення рибальства. Провідне значення видобувної промисловості. Галузі обробної промисловості та її територіальна концентрація. Розвиток і центри нафтової промисловості. Слабкий розвиток транспортної інфраструктури. Транспортна проблема внутрішніх материкових країн. Особливості зовнішніх економічних зв'язків.

Економіко-географічна характеристика держав Східної Африки. Економіко-географічне положення. Політична карта регіону. Природно-ресурсні чинники розвитку та їх відмінності в субрегіоні. Гідроенергоресурси. Рекреаційні ресурси. Населення. Демографічна ситуація. Своєрідність етнічного складу, розселення населення.

Аграрний характер економіки субрегіону, особливості розвитку землеробства і тваринництва. Переважання екстенсивних форм ведення сільського господарства. Продовольча проблема. Прогресивні перетворення в сільському господарстві. Низький рівень розвитку промисловості. Осередки обробної промисловості в країнах субрегіону. Значення іноземного туризму в економіці окремих країн. Транспортні проблеми країн Східної Африки. Зовнішня торгівля.

Економіко-географічна характеристика держав Центральної Африки. Політична карта. Особливості економіко-географічного положення і гострота проблем розвитку внутрішніх материкових країн. Різноманітність природно-ресурсних чинників розвитку. Зони надлишкового і недостатнього зволоження. Мінерально-сировинні ресурси. "Мідний пояс". Нафтогазові родовища. Населення. Різноманітність етнічного складу населення. Демографічна ситуація. Особливості розселення населення. Міське і сільське населення. Міста.

Сільське господарство - основа економіки субрегіону. Переважання екстенсивних форм ведення сільського господарства. Товарне виробництво експортних культур. Вирощування продовольчих культур в країнах субрегіону. Значення лісового господарства. Видобувна промисловість в субрегіоні. Осередки обробної промисловості. Транспортна мережа субрегіону. Зовнішня торгівля і структура експорту. Місце країн у міжнародному географічному поділі праці.

Економіко-географічна характеристика держав Південної Африки. Загальні відомості і склад субрегіону. Економіко-географічне положення. Політична карта. Материкові і острівні країни субрегіону. Соціально-політичні перетворення у Південній Африці. Природні умови і ресурси в материковій і острівній частинах субрегіону. Багатство надр Південної Африки. Населення. Демографічна ситуація. Етнічні особливості населення материкової і острівної частини. Особливості розселення, міграції. Міста.

Відсталість економіки більшості країн субрегіону. Переважаюче значення сільського господарства. Традиційні і сучасні типи сільськогосподарського виробництва. Сільськогосподарські культури експортної орієнтації. Гірничодобувна галузь - основа промисловості у більшості країн Південної Африки. Країни з більш розвинутою промисловістю. Транспортні проблеми субрегіону. Особливості зовнішньої торгівлі і економічні зв'язки. Рекреація і туризм.

4. СТРУКТУРА БІЛЕТУ ВСТУПНОГО ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ (СПІВБЕСІДИ)

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова Факультет природничо-географічної освіти та екології

Ступінь: магістр

Галузь знань: 01 Освіта

Спеціальність: 014.07 Середня освіта (географія)

На базі ступеня: бакалавр

На базі ОКР: спеціаліст

***Вступне фахове
випробування***

Екзаменаційний білет № __

1. Поняття про циклони, їх виникнення, еволюцію, стадії розвитку. Фронтальні циклони позатропічних широт. Поняття про антициклони, стадії їх розвитку. Антициклональна інверсія.
2. Урбанізація: сучасні форми та регіональні аспекти. Урбанізація і навколишнє середовище.
3. Природно-ресурсний потенціал України: структура та регіональні відмінності.

***Затверджено на засіданні Приймальної комісії НПУ ім. М.П. Драгоманова
Протокол № __ від «__» _____ 20__ р.***

Голова фахової комісії _____

Підпис

Турчинова Г.В. _____

Прізвище, ім'я, по-батькові

6. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афоніна О.О. Географія світового господарства: практикум. Ніжин: Ніжинський державний університет ім. М.Гоголя, 2010.
2. Афоніна О.О. Економічна і соціальна географія країн і регіонів світу: Азія, Африка, Америка та Австралія: практикум для студентів – заочної форми навчання. – Ніжин: Ніжинський державний університет ім. М.Гоголя, 2006.
3. Бакка М.Т., Ремезова О.О. Основи геології. – Житомир: РВВ ЖІТІ, 2000.
4. Барановська О.В. Фізична географія материків і океанів. Частина I. Світовий океан, Африка, Австралія, Океанія, Південна Америка: Навч. посібник. Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М.Гоголя, 2013.
5. Барановська О.В. Фізична географія материків і океанів. Частина II. Північна Америка та Євразія: Навч. посібник. Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М.Гоголя, 2018.
6. Барановський М. О. Економічна і соціальна географія України: практикум, завдання та методичні поради до самост. роботи студ. заоч. форми навчання – Ніжин: Ніжинський держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя., 2005.
7. Барановський М.О. Географія населення: навчальний посібник для студ. географ. спец. Вузів. - Ніжин, 2002.
8. Вішнікіна Л. П., Федій О. А. Фізична географія материків та океанів. Ч.1: навч.-метод. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. Полтава, 2019
9. Врублевська О.О., Катеруша Г.П., Гончарова Л.Д. Кліматологія: підручник. Одеса: Одеський державний екологічний університет, 2013.
10. Г де Блій, Муллер П.Шаблій. Світи. Регіони. Концепти. Підручник. - К.: «Либідь», 2004.
11. Горбачова Л.О. Гідрологія (навчальний посібник) - К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010.
12. Гудзеляк І. І. Географія населення: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки 6.040104 – географія (програма, самостійна і практичні роботи, індивідуальне науково-дослідне завдання). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012.
13. Гуцуляк В.М. Ландшафтознавство: теорія і практика: Навчальний посібник. - Чернівці: Рута, 2005.
14. Дронова О.Л. Геоурбаністика: навч. посібник для вищих навчальних закладів. – К.: ВПЦ „Київський ун-т”, 2014.
15. Заставецька О.В., Бі Заставецький, Д.В. Ткач. Географія населення України. Навчальний посібник. – Тернопіль, 2003.
16. Книш М.М. Економічна і соціальна географія країн, що розвиваються: навчальний посібник. - Львів: Львівський національний університет ім. І.Франка, 2006.
17. Ковальчук М.С., Довгінка У.С. Геологія і геоморфологія: навч. посіб. – К.: НАУ, 2017.
18. Кузик С., Котик Л., Ванда І. Регіональна економічна і соціальна географія світу (розвинені країни): навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019.
19. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України. К.: «Знання», 2005.
20. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В.: Економічна і соціальна географія України навчально-методичний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2010.
21. Міхелі С. В. Основи ландшафтознавства. - Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002.
22. Міхелі С.В. Фізична географія Євразії: Навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2019.
23. Міхелі С.В. Фізична географія Північної Америки: Навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2019.
24. Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Гусева Н.В. Основи соціальної географії: навчальний посібник – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016.

25. Проценко Г.Д. Метеорологія і кліматологія - К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009.
26. Сарапіна М.В. Метеорологія та кліматологія: текст лекцій. НУЦЗУ, 2016. – 207 с.
27. Смалъ І. Соціально-економічна географія світу: загальна характеристика. - Ніжин, 2011.
28. Смалъ І.В. Економічна і соціальна географія Північної та Латинської Америки. - Ніжин: Ніжинський державний університет ім. М.Гоголя, 2002.
29. Смалъ І.В. Економічна і соціальна географія України: навчальний посібник. – Ніжин: Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя, 2009.
30. Стадник О. Г. Географія населення з основами демографії. - Харків: Основа, 2009.
31. Стецюк В.В., Міхелі С.В., Ткаченко Т.І. Геоморфологія. - К.: ВГЛ Обрії, 2008.
32. Сюткін С. І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. – Суми: СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002.
33. Сюткін С.І., Леонтъева Г.Г. Економічна і соціальна географія: Навч. посібн. Суми: Університетська книга, 2004
34. Топчів О.Г. Основи суспільної географії. Одеса: Астропринт, 2001.
35. Топчів О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. — Одеса: Астропринт, 2005.